UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

POUTNÍ CESTY:
PŘÍKLAD CAMINO DE SANTIAGO

Bakalářská práce

Inka VAVERKOVÁ

Praha 2007

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Tomáš HAVLÍČEK, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych poděkovala svému školiteli, RNDr. Tomáši Havlíčkovi PhD., za vedení při tvorbě této bakalářské práce, jeho cenné rady a připomínky, trpělivost a vstřícnost. Také bych chtěla poděkovat lidem, kteří mi poskytli data k vypracování této práce, či mi byli nápomocni jiným způsobem:

- mw. drs. Cathelijne de Busser, Universiteit van Amsterdam – Faculty of Social and Behavioural Sciences
- Doc. PhDr. Zdeňku Kratochvílovi, Dr., Univerzita Karlova v Praze – Filozofická fakulta
- Pracovníkům Poutní kanceláře (Oficina del peregrino) při Arcibiskupství v Santiagu de Compostela ve Španělsku

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a veškeré použité materiály jsem uvedla v seznamu literatury.

V Praze dne _____

Inka Vaverková

ABSTRAKT

Fenomén poutních cest je uveden na konkrétním případě svatojakubské poutní cesty do Santiaga de Compostela ve Španělsku. Důraz je kladen na hodnocení poutníků z hlediska jejich pohlaví, věku, národnosti, profese, způsobu přepravy, důvodu konání pouti, zvolené trasy a výchozího místa. K hodnocení byla použita data z Poutní kanceláří při arcibiskupství v Santiagu de Compostela. Většina z nich je pro období 1989-2006. Na poutní cestě Camino de Santiago došlo během zmíněných let k velkému nárůstu počtu poutníků. Struktura putujících je charakteristická velmi mírnou převahou mužů, mírnou převahou mladých studentů a výraznou převahou Španělů. Čtyři pětiny poutníků putují do Santiaga pěšky. Důvody konání pouti jsou převážně čistě religiózní. Nejčastěji využívanou trasou je francouzská varianta, jež si volí téměř osmdesát procent putujících. Krátké trasy chodí poutníci většinou celé, u dlouhých chodí nejčastěji posledních sto kilometrů nebo putují celou trasu, která vede Španělskem, případně vychází z větších měst. Do budoucna se dá předpokládat další nárůst počtu poutníků, jejich větší diverzifikace a mírná ztráta dominance varianty Camino Francés.

KLÍČOVÁ SLOVA: religiózní geografie, poutní cesty, křesťanství, Španělsko, Santiago de Compostela, Svatojakubská cesta (Camino de Santiago)

SUMMARY

The phenomenon of the pilgrimages is introdused at a concrete example of Saint James Pilgrimage to Santiago de Compostela in Spain. The emphasis is hold to the classification of pilgrims from the point of view of their sex, age, nationality, profession, way of transport, motivation of the pilgrimage, chosen path and the starting point. Data used to the classification was from the Office of a Pilgrim (Oficina del peregrino) at the Archbishopric in Santiago de Compostela. Most of them are for the perion 1989-2006. There were a big increase of pilgrims at the Camino de Santiago during these years. The structure of pilgrims is distinguished by very soft majority of men, soft majority of young students and outstanding majority of Spanish. Four fifth of pilgrims are going to Santiago on foot. The reasons of doing pilgrimage are mostly purely religious. The most frequent path is the French version which is chosen by almost eighty percent of pilgrims. Short path are mostly walked whole, the long ones are walked mostly the last one hundred kilometres or the whole path in Spain, eventually pilgrims set out from bigger cities. In the future another increase of pilgrims, their diversification and soft waste of the dominance of Camino Francés could be supposed.

KEY WORDS: geography of religion, pilgrimage, Christianity, Spain, Santiago de Compostela, Way to Saint James (Camino de Santiago)

OBSAH

Seznam grafů **7**
Seznam tabulek **8**
Seznam příloh **9**
Úvod **10**
1. Teoreticko – metodologická východiska **11**
1.1. Cíle a hypotézy 11
1.2. Metodologie a data 12
1.3. Religiózní geografie 12
1.3.1. Religiózní geografie obecně 12
1.3.2. Religiózní geografie v Česku 15
1.3.3. Hlavní úkoly religiózní geografie 15
1.3.3. Teoretické poznámky k religiózní geografii 16
2. Poutní cesty – fenomén a příklad vztahu religie a prostoru **18**
2.1. Poutní cesty 18
2.2. Religiózní turistika nebo poutnictví 19
2.2. Poutnictví jako předmět výzkumu multidisciplinárního výzkumu 20
3. Poutní cesty do Santiaga de Compostela **22**
3.1. Svatý Jakub a Španělsko 22
3.2. Historie poutní cesty Camino de Santiago 22
3.3. Varianty cesty 23
3.4. Odznaky poutníka – mošna, hůl 24
3.5. Mušle – symbol pouti do Santiaga 25
3.6. Transport 25
3.7. La Compostela 25
3.8. Credencial 26
4. Kdo jsou poutníci **27**
4.1. Pohlaví 27
4.2. Věk 27
4.3. Národnost 28
4.4. Povolání 29
4.5. Důvody konání poutě 30
4.6. Způsoby dopravy do Santiaga 31
4.7. Kdy chodí poutníci 31
4.8. Kudy chodí poutníci 33
4.9. Odkud chodí poutníci 33
4.9.1. Camino Francés 34
4.9.2. Camino Portugués 36
4.9.3. Camino de la Costa 36
4.9.4. Vía de la Plata 37

4.9.5. Camino Primitivo 38
4.9.6. Camino Inglés 38
5. Scenária a trendy budoucího vývoje 40
Závěr 41
Seznam použitých zdrojů 42

Seznam grafů

Graf 1 Rozdělení poutníků podle věku
Graf 2 Rozložení poutníků během roku podle měsíců

Seznam tabulek

Tab. 1 Přehled jednotlivých variant poutní cesty, jejich trasy a poznámky
Tab. 2 Rozdělení poutníků podle pohlaví
Tab. 3 Poutníci podle národnosti
Tab. 4 Povolání poutníků
Tab. 5 Motivy konání poutě
Tab. 6 Způsob dopravy v letech 1989-2006
Tab. 7 Nárůst poutníků v období 1985/6-2006
Tab. 8 Varianty Camino de Santiago
Tab. 9 Camino Francés
Tab. 10 Camino Portugués
Tab. 11 Camino de la Costa
Tab. 12 Vía de la Plata
Tab. 13 Camino Primitivo
Tab. 14 Camino Inglés

Seznam příloh

Příloha 1 Rozdělení poutníků podle výchozího místa v roce 2005
Příloha 2 Rozdělení poutníků podle výchozího místa v roce 2006
Příloha 3 Rozdělení poutníků podle pohlaví
Příloha 4 Rozdělení poutníků podle věku
Příloha 5 Rozdělení poutníků podle povolání
Příloha 6 Rozdělení poutníků podle důvodů konání pouti
Příloha 7 Rozdělení poutníků podle dopravy do Santiaga de Compostela
Příloha 8 Rozdělení poutníků podle měsíců odchodu

Úvod

Téma poutních cest, konkrétně poutní cestu Camino de Santiago (česky Svatojakubskou cestu), jsem si vybrala, protože jsem ji sama absolvovala v létě roku 2006. Putovala jsem přes Španělsko trasami Camino de la Costa a Camino Primitivo do Santiaga de Compostela, tj. z Irúnu přes San Sebastián, Bilbao, Santander, Oviedo do Santiaga de Compostela a dále na mys Finisterre a mys Muxía. Celá cesta mi trvala pět týdnů. Byla jsem součástí specifického společenství, které má společný cíl. Říká se, že do Jeruzaléma člověk putuje, aby potkal Ježíše, do Říma cestuje, aby potkal papeže, do Lurd míří za Pannou Marií a do Santiaga de Compostela jde, aby se potkal sám se sebou.

Poutní cesty tvoří v náboženstvích nezastupitelné místo. Ať už je to pouť do Mekky pro muslimy, pouť do Váránasí pro vyznavače hinduistických náboženství nebo pouť do Jeruzaléma pro křesťany. Podle Encyklopedie náboženství je pouť „náboženský zvyk navštěvovat místa milosti, kde se uchovávají ostatky světců, zázračné obrazy nebo vyvěrají uzdravující prameny...Poutě vznikly z víry, že modlitba na určitých svatých místech je zvláště účinná" (Encyklopedie náboženství, 1997, s. 284). Význam poutí je v dosažení odpuštění, v uzdravení, v pobytu na místech posvátných pro danou víru, nebo je součástí vyznání víry samé. Je to zároveň fenomén, který nejen ovlivňuje krajinu, její vývoj a změny; napomáhá také rozvoji a prosperitě okolí tras a cílů poutí. Tento fenomén lze zkoumat z několika úhlů pohledu a z pozice několika vědních oborů. Jak religionistiky, teologie, geografie, ekonomie, sociologie, psychologie, tak mnoha dalších. Geografie se snaží pochopit tento jev z hlediska vlivu na krajinu kolem, na životní prostředí. Zjišťuje charakteristiky chování poutníků, snaží se odhalit příčiny těchto charakteristik. Příkladem může být národnostní složení poutníků, vliv různých událostí na změny tohoto složení, změny chování poutníků apod.

Kapitola 1
Teoreticko – metodologická východiska

1.1. Cíle a hypotézy

V rámci mé bakalářské práce si kladu následující cíle a hypotézy.

Cíle:

- Poznat strukturu charakteristik poutníků.
- Popsat a charakterizovat různé varianty poutní cesty do Santiaga.
- Představit fenomén poutních cest na příkladu Camino de Santiago (Svatojakubská cesta).

Hypotézy:

- Předpoklad největšího počtu poutníků vycházejících z míst vzdálených přibližně 100 km.
- Předpoklad úměrného poklesu nových poutníků se vzrůstající vzdáleností od Santiaga de Compostela.
- Předpoklad převahy religiózně-osobních důvodů účasti na pouti nad profánními a čistě religiózními motivy konání poutě.

První hypotézu odvozuji ze skutečnosti, že putující dostane v Santiagu de Compostela, v Poutní kanceláři osvědčení o uskutečnění pouti pouze za určitých podmínek. Součástí těchto podmínek je nutnost absolvování minimální vzdálenosti sto kilometrů do Santiaga.

Druhý předpoklad pochází ze skutečnosti, že na absolvování delší trasy potřebuje poutník více času. A putující jsou ve většině případů omezeni počtem dnů dovolené nebo prázdnin, svou fyzickou kondicí i finančními zdroji.

Třetí předpoklad vychází z existence sekularizace společnosti v Evropě. V Evropě proto, že zde žije mnoho katolíků, potenciálních poutníků. Pro katolíky z ostatních částí světa, především pro početnou komunitu v Latinské Americe, je uskutečnění této pouti drahé, předpokládám tudíž, že by pro ně byla zajímavější pouť do Jeruzaléma, místa vzniku náboženství. Domnívám se, že díky sekularizaci lidé nekonají pouť z čistě náboženských motivů, částečně jejich jednání ovlivňují motivy osobní.

1.2. Metodologie a data

Ve své práci se zabývám charakteristikami poutníků, konkrétně jejich složením z hlediska pohlaví, věku, národnosti, profese, důvodu vykonání pouti, výběru trasy a způsobu dopravy. Dále se věnuji rozložení poutníků v průběhu roku, vývoji v počtu poutníků v průběhu let a hlavně volbou místa odchodu.

Data mi byla na žádost zaslána ze španělské Poutní kanceláře (Oficina del peregrino) sídlící v Santiagu de Compostela při místním arcibiskupství, případně jsem je získala z internetových stránek této kanceláře. Tato kancelář vydává poutníků potvrzení, že cesta absolvovali, La Compostelu, a zároveň od nich shromažďuje dotazníky, kde se vyplňuje jméno, věk, pohlaví, národnost, profese, důvod vykonání pouti, způsob dopravy, místo a datum odchodu. Od španělské kanceláře jsem obdržela data za roky 2005 a 2006, a to pro všechna výše vyjmenovaná hlediska. Z internetových statistik jsem použila data pro pohlaví, věk, důvody konání poutě, způsoby dopravy a rozložení poutníků v průběhu roku. Tyto internetové statistiky obsahují data pro období od roku 1989 až do roku 2006. Občas se stalo, že zveřejněná data obsahovala chybu v číslech, nejspíše způsobenou překlepem. Pak jsem data za daný rok ze statistiky vyřadila.

Na data jsem použila statistické metody, konkrétně součet, průměr, podíl, případně jsem vytvořila grafickou podobu dat, pro rychlejší a lehčí pochopení vývoje jednotlivých charakteristik.

Co se týče míst odchodu poutníků, ta jsou kanceláří rozdělena do několika tras, vedoucích do Santiaga. Tato místa jsem rozdělila podle itinerářů jednotlivých variant a srovnala je do pořadí podle vzdálenosti od Santiaga de Compostela. Místa, která v těchto itinerářích nebyla, jsem do výsledné mapy nezapočítala, aby nedošlo ke zkreslení údajů, taktéž jsem nezapočítala země jako místa odchodu. Příkladem může být Francie, kde si nemohu být jistá, jakou variantu si poutník vybral. Výjimkou je Portugalsko, kde jeho obyvatele započítávám do trasy Camino Portugués.

1.3. Religiózní geografie

1.2.1. Religiózní geografie obecně

Religiózní geografie je v současnosti různě pojímána. Autoři jsou nejednotní v určení objektu a předmětu disciplíny, jejích úkolů i umístění v soustavě věd. Pro co nejpřesnější pochopení vzniku a vývoje religiózní geografie je nutno sledovat její historický vývoj (Frajer, 1997, Matlovič, 1993).

Definice pojmu „náboženství" musí splňovat tři funkce: normativní, deskriptivní a komparativní. Tyto funkce splňují již nejstarší definice – např. Cicero – náboženství je pečlivé uznávání bohů. Ve většině definic se objevuje popis boha nebo bohů (Frajer, 1997). Podle Frajera (1997, s. 6) „je naší širší veřejnosti dostupná a známější definice podle Ottova naučného slovníku: *náboženský světonázor, jehož podstatnou črtou je představa o nadpřirozené bytosti nebo bytostech, jejichž působením vznikají přírodní procesy a je podmíněn osud člověka a které se z náboženského hlediska nazývají božstvem*". Religionisté od snahy vytvořit jedinou definici tak širokého pojmu, jako je náboženství, ustupují, protože většina těchto definic je nepřesná a není schopná obsáhnout celý pojem (Kratochvíl, 2006).

„Religie (náboženství) jako systém víry (víry v Boha, v nadpřirozené jsoucno či ideologické zaměření) se snaží v učení, v praxi a ve společenských formách najít odpovědi na „poslední" otázky bytí lidské společnosti a jednotlivce. Náboženství obsahuje svatý cíl a svatou cestu. ... K tomuto cíli vedou tři hlavní cesty: a) život s Bohem a u Boha, b) udržení a znovunastolení daného pořádku, c) nastolení klidu, tedy překonání koloběhu znovuzrození. Náboženství vykazuje kromě jiného také významné aspekty: rituální, emocionální, mystický, dogmatický, etický, sociální, materiální a další. Religionisté rozlišují také jednotlivé typy náboženství a to například podle materiálního a formálního objektu, doby vzniku, stupně a rozvoje rozšíření, typu kultury, vztahu k světské společnosti, vztahu člověka k prostředí, místa vzniku atd." (Havlíček, 2006b, s. 1).

Oficiálně se náboženský zeměpis objevil až během novověku, prakticky byl ale součástí různých zeměpisných zpráv již od antiky. „Dokonce někteří starořečtí učenci (Aristoteles, Strabón, Anaximmandros) poukazovali na vztahy mezi přírodním prostředím a různými religiemi" (Frajer, 1997, s. 7).

Vlastní historie religiózní geografie je v literatuře členěna do čtyř etap (Frajer, 1997).

Za první období se považuje 16. století, tedy doba reformace. Dochází k odklonu jednotlivých vědeckých disciplín od starořecké filozofie a k příklonu k teologii. Tento přechod souvisí především s díly Philippa Melachtona a jeho následovníky. Melachton rozpracoval všeobecnou reformu tehdejší vědy, která měla sloužit pro potřeby teologie. Jádro změn souviselo především s koncepcí Lutherova „blízkého Boha". Do této doby se geografie v duchu Ptolemaiova učení zabývala hlavně kartografií, nyní došlo k rozšíření zájmu geografie také na přírodu a člověka. V návaznosti na Melachtona se prostorovým rozšířením křesťanství věnoval C. Paucer a M. Neander sepsal učebnici geografie. Obsah tohoto díla jasně ukazuje na religiózní zaměření geografie. (Frajer, 1997, Matlovič, 1993)

Druhá etapa je charakterizována pomalým vzdalováním geografie od teologie. Nejdůležitější prací tohoto období je práce B. Keckermanna. Ten vytvořil práci, kde je systematicky studováno prostorové šíření křesťanství, ale i jiných vyznání. V tehdejší době docházelo k šíření křesťanské víry především pomocí misií. Představitelé církve, jež misie provozovala, potřebovali informace o spravovaných územích i o efektivitě misionářů. Konkrétně misiemi v Japonsku se zabýval další učenec, Bernhardus Varenius. Tento německý geograf sepsal dílo Geographia generalis, kde je poprvé uvedena vědecká soustava obecné geografie. (Frajer, 1997, Matlovič, 1993)

Třetí etapa je charakteristická oddělením geografie od teologie. Prioritní problematikou se stává vztah mezi přírodním prostředím a relígií. Práce této doby se opírají o myšlenky a díla francouzských filozofů Voltaira a Montesquieua. Na konci 18. století, konkrétně v roce 1795, je poprvé použit výraz religiózní geografie a to v díle Gottlieba Heinricha Kasche Ideen über religißse Geographie (Matlovič, 1993). Kasche říká, že náboženství je důležitý faktor, jenž určuje charakter daného regionu. Uvádí příklad, kdy dává do souvislosti rozšíření protestantismu a ekonomickou prosperitu regionu. (Frajer, 1997, Matlovič, 1993)

Počátek čtvrté etapy je ve dvacátých letech 20. století. Hlavní díla tohoto období pochází z pera německého sociologa a ekonoma Maxe Webera. Snažil se o zkoumání vlivu vyznání a

sociálně-ekonomické struktury území. V jeho době převládaly spíše práce zabývající se geografickým determinismem a geopolitikou. Jeho myšlenky byly znovurozpracovány až po druhé světové válce a to především zásluhou C. Trolla a P. Deffontaina. Troll byl zastáncem oboustranného vztahu mezi náboženstvími a geografií. Geografie se podle něho má zabývat vlivem náboženství na prostředí (tzv. koncept čistě geografické religiózní geografie) a opačným vlivem se má zabývat religionistika. Zmíněnou koncepci dále rozpracoval P. Fickeler. V náboženství se vyskytují dva aspekty – kult a etika, a Fickeler považoval z geografického hlediska za důležitý pouze kult. Zaměnil tak religiózní geografii za geografii kultu, jež považoval za součást kulturní geografie. Další představitelé Trollovy školy ale přikládali větší váhu vztahům se sociální geografií (např. Hottes) nebo ji považovali za stojící v průsečíku mezi kulturní a sociální geografií (Zimpel, Büttner). Poslední jmenovaný tvrdí, že podle kulturně geografické koncepce by se religiózní geografie měla zaměřit na prostorové aspekty kultu a s tím související změny v krajině, kdežto sociálně geografická koncepce by se měla zabývat vzájemnými vlivy náboženské komunity a prostředí. Náboženské skupině je v jeho díle věnována velká pozornost, zkoumá její sídla, infrastrukturu, způsob života, využití půdy (Matlovič, 1993, Frajer, 1997).

O poslední výraznější změnu těžiště religiózní geografie, jež proběhla v šedesátých letech 20. století, se zasloužila práce Američana D. E. Sophera. Ten se snaží o integraci výzkumu geografie a religionistiky, a to při studiu interakcí mezi prostředím a náboženstvím. Sopher mluví o třech druzích problémů, kterými by se měla religiózní geografie zabývat. A to jsou:

- Vliv prostředí na evoluci religiózních systémů.
- Vliv religiózních systémů na geografické prostředí.
- Prostorové aspekty organizace a difúze religiózních systémů v jednotlivých regionech.

Sopherova koncepce syntetizuje geografický a religionistický pohled. Přináší tak nový pojem „religiózní systém". Podobné závěry vyvodil i německý geograf M. Büttner, které vyjádřil v tzv. Bochumském modelu předmětu religiózní geografie. Podle modelu je tímto předmětem interakce mezi religií, přírodním prostředím a sociálním prostředím. Tato interakce probíhá mezi strukturami tří úrovní, a to:

- Ideologickou úrovní – ta je tvořena etickou a dogmatickou složkou náboženství.
- Sociální úrovní – tu tvoří konfesionální skupiny obyvatelstva a náboženské instituce.
- Krajinnou úrovní – ta je tvořena prvky, složkami a jevy geografického prostředí.

Na každé úrovni existují horizontální vazby, mezi sousedními úrovněmi existují vertikální vazby a mezi první a třetí existuje vazba diagonální. Do současné doby se výzkum omezil na zkoumání horizontálních vazeb na sociální úrovni (Frajer, 1997, Matlovič, 1993).

Za další etapu by se dala považovat tzv. „nová" religiózní geografie. Existují zde dvě tendence výzkumu. Jedna je zaměřena spíše na tradiční výzkum v sociální geografii (tzv. škola Caliban), a druhou tendenci tvoří převážně kvalitativně zaměřené postmoderní práce ovlivněné metodami nové kulturní geografie (tzv. škola Hamlet). Do první školy lze zařadit například atlasy religií vybraných států. Škola Hamlet je představována především pracemi Lily Kong (Havlíček, 2006b).

1.1.2. Religiózní geografie v Česku

Religiózní geografii v Česku a předtím v Československu nebyla věnována dostatečně velká pozornost. V období první republiky byly vytvořeny práce, zabývající se konfesionální strukturou obyvatelstva a církevní územní organizací. Poté nastala dlouhá doba mlčení, zapříčiněná vládou komunistického režimu. Možnost rozvoje religiózní geografie se otevřela po revoluci v roce 1989. Práce jsou publikovány v časopisech, sbornících či jsou určeny pouze pro vnitřní potřebu institucí, prozatím se věnují podobné tématice jako práce meziválečné (Frajer, 1997).

K rozvoji oboru dochází více na Slovensku, kde religiózní prostředí a povědomí lidí bylo a je silnější.

Historický vývoj ukazuje na příslušnost religiózní geografie do sociální geografie, kde existuje jako disciplína, jež se zabývá prostorovým charakterem religiózních systémů. Výzkum se zaměřuje především na vzájemné působení náboženských systémů s jednotlivými prvky a složkami fyzickogeografické a sociogeografické sféry. Také došlo k sjednocení pokládání otázek a metod mezi geografií a náboženskými vědami (Frajer, 1997).

1.1.3. Hlavní úkoly religiózní geografie

Podle Frajera (1997) jsou tři hlavní centra práce religiózních geografů. Prvním centrem je rozšíření. Rozšíření příslušníků náboženských těles v prostoru tvoří základ veškerých aktivit, jež se vztahují na prostor. Rozložení může být rovnoměrné nebo s různou mírou koncentrace. Právě toto rozložení věřících může ovlivňovat okolní krajinnou sféru různými způsoby.

Druhým těžištěm je utváření okolního světa. Týká se to vlivů, které mají věřící na okolní prostředí, a jejich důsledků. Příslušníci náboženských těles svým rozmístěním v prostoru a svou vírou poznamenávají okolní krajinu různě – znaky kultu (kultovní místa, provádění obřadů a obětí), předpoklady a účinky (produkce kultovních zvířat a plodů), způsobem života (porodnost, migrace, poutě). „Prostorové důsledky náboženství vyjadřují prostorové modely, které ukazují příčinnost. Stopy náboženství v krajině pomáhají zjišťovat ještě nepoznané účinky náboženských norem." (Frajer, 1997, s. 10).

Třetím úkolem je závislost na okolním světě. Mnoho náboženských představ má svůj předobraz v okolním světě. Podle různých analýz se na vzorech religiózních jednání podílely faktory psychologické, sociologické, historické i geografické. Přesto jsou vztahy mezi krajinnou sférou a náboženstvím složité, zřídkakdy přímé a jasně zřetelné. Na způsoby zkoumání těchto vztahů lze nazírat z více hledisek, která mají různé stupně složitosti a komplexnosti. Nejsložitější je otázka míry ovlivnění náboženství okolním prostředím, aniž by tento původní vliv byl dnes zřetelný (Frajer, 1997).

„Lily Kong uvádí šest hlavních výzkumných směrů, resp. témat v rámci „nové" religiózní geografie:

- výzkum společnosti a krajiny s různorodou náboženskou orientací včetně sekularizace a izolovaných menších náboženských skupin a kultur
- nárůst zkoumání vazeb sakrálního a sekulárního objektu, resp. kulturního a politického, a také religiózní krajiny

- studium náboženských skupin a komunit v sociálním a politickém kontextu, studium identity
- nárůst zájmu o symbolická, religiózní místa a především jejich deskripce
- snaha porozumět procesům, při nichž objekty, krajiny a budovy vykazují náboženské atributy (např. nové chrámy postmoderny)
- sakrální zkušenost s náboženskými místy" (Havlíček, 2006b, s. 3).

1.4. Teoretické poznámky k religiózní geografii

Představa o Španělsku jako silně nábožensky založené, katolické zemi je v povědomí lidí velmi rozšířená. Dokazuje to výrok „Jestliže být Španěl znamená být křesťan, ve Španělsku být křesťan znamená být katolík" (Olivera a De Busser, 2005, s. 75). Přesto tato představa nebyla vždy pravdivá a v poslední době opět přestává platit.

Španělsko bylo dlouhou dobu místem, kde vedle sebe relativně poklidně žily různé náboženské skupiny – především křesťané, muslimové a židé. Tato situace se nazývala soužití nebo koexistence (španělsky convivencia). Křesťanství bylo poprvé oficiálně přijato vizigótským králem Recaredem v roce 589 n. l. (Olivera a De Busser, 2005). Přesto se toto náboženství stalo dominantním až o necelých tisíc let později. Cestu k dominanci křesťanství, respektive katolictví a katolické církve otevřel sňatek katolických panovníků Ferdinanda Aragonského a Isabelly Kastilské v roce 1474. Tato událost znamenala konec Reconquisty a začátek Inkvizice. Reconquista probíhala od 8. století do konce století 15. Byla to snaha osvobodit Iberský poloostrov od nadvlády muslimů, tzv. Maurů, kteří expandovali na poloostrov až téměř k Pyrenejím, a na konci 15. století se je podařilo vytlačit zpět do Afriky. Následně byla založena Inkvizice a došlo k vyhnání muslimů, židů, nekatolických křesťanů a nevěřících ze Španělska. Oficiálně byla Inkvizice zrušena ústavou z roku 1812, ale byla potlačena až roku 1834. Přesto zrušení neoslabilo pozici katolické církve v království. V roce 1851 byl vydán Konkordát, jenž potvrdil historickou roli církve a prohlásil římský katolicismus za národní náboženství, které tak získalo ochranu a podporu státu. Přesto během 19. století docházelo pod vlivem událostí v Evropě k oslabování církve. V roce 1869 byla v ústavě zaručena svoboda vyznání. Dokonce během období první republiky (1873–1874) byla v nové ústavě obsažena myšlenka odloučení církve od státu. Po pádu republiky byla obnovena práva katolické církve a toto vyznání bylo opět prohlášeno za státní. V období druhé republiky (1931–1939) došlo opět k odloučení církve od státu, ze země byli vypovězeni Jezuité. Režim diktátora Franca (1939–1975) byl od začátku až téměř do konce podporován katolickou církví, kdy se objevily rozpory zapříčiněné druhým vatikánským koncilem a jeho výsledky. Přesto v té době byla katolická církev oficiální církví s velmi rozsáhlými právy a mocí. Po Francově smrti v roce 1975 se Španělsko vrátilo ke monarchickému zřízení. Na trůn nastoupil král Juan Carlos. Došlo k oficielnímu oddělení církve od státu, které je zaručené v ústavě z roku 1978. Přesto je katolická církev podporována ze státních peněz, má daňové výhody, vyučuje náboženství na školách (De Busser, 2006). Žáci na základních a středních školách si mohou vybrat náboženskou výchovu podle svého vyznání (římsko katolické, islámské, židovské a evangelické). Pouze katolická je placena státem, ostatní se platí z peněz náboženských komunit (De Busser, 2006). Jen katolické církvi má občan možnost odvádět část (0,5239 %) ze

svého příjmu (De Busser, 2006). Přesto byl v roce 1986 vydán zákon o náboženské svobodě (De Busser, 2006). Ten měl za cíl zrovnoprávnit postavení katolické církve a nekatolických náboženských komunit. „Zmiňovaný zákon zaručuje každé osobě náboženskou svobodu, právo praktikovat své vyznání na veřejnosti, právo obdržet a poskytovat náboženské vzdělání a právo obdržet náboženskou podporu podle své víry. V zákoně je též obsaženo, že jedinec nemusí patřit k žádné náboženské komunitě a že nesmí být nucen k vyjádření, vyslovení své víry" (De Busser, 2006, s. 290). Současně byl zřízen registr náboženských společností při ministerstvu spravedlnosti, kde je v současnosti registrováno více než 12 tisíc náboženských entit (De Busser, 2006). Přestože měl tento zákon vnést rovnoprávnost mezi jednotlivé církve, fakticky je možno nyní církve dělit do čtyř skupin, a to na církve, které nejsou v registru, a ty, jež v registru jsou (De Busser, 2006). Ty se mohou dělit na církve bez smlouvy se španělským státem, s národní smlouvou a s mezinárodní smlouvou. Získat možnost uzavřít takovou smlouvu je velmi obtížné. V nynější době jsou podepsány tři smlouvy na národní úrovni (s muslimskou, židovskou a evangelickou náboženskou komunitou) a jedna na mezinárodní úrovni (s římsko-katolickou církví) (De Busser, 2006). Opět tak dochází k potvrzení výlučného postavení římsko-katolické církve.

Do roku 1975 bylo Španělsko emigrační zemí, poté, hlavně po vstupu do Evropské unie v roce 1985, se stalo zemí imigrační. V dnešní době vzrůstá v zemi počet cizinců, kteří jsou často odlišného vyznání. Nejvíce jich je z ostatních evropských zemí a z Maroka. V zemi tak přibývají především vyznavači islámu, evangelíci, nevěřící, vznikla též malá židovská komunita. Ostatní vyznání tvoří jen velmi malý podíl věřících. Přesné podíly a počty vyznavačů není možné získat, protože zákon z roku 1986 obsahuje klauzuli o možnosti neposkytovat nikomu informace o svém náboženském vyznání (De Busser, 2006). Proto se otázka zjišťující víru ve formulářích při sčítání lidu vůbec nevyskytuje (www.ine.es).

„Tato „skrytě-konfesní povaha španělské ústavy je také zrcadlena ve významu katolicismu v současné španělské společnosti. Navzdory sekularizaci a přílivu náboženství imigrantů je Španělsko stále velmi katolická země. Podíl katolíků ve španělské populaci je pátá nejvyšší ze všech zemí Evropské unie, a katolické události, jako jsou procesí nebo poutní cesty, jsou velmi populární" (De Busser, 2006, s. 288-9).

Kapitola 2

Poutní cesty – fenomén a příklad vztahu religie a prostoru

2.1. Poutní cesty

Mnoho mezinárodně významných posvátných míst, kam směřují věřící, je v místech vzniku náboženství s velkým počtem vyznavačů. Proto je největší koncentrace těchto míst na Blízkém východě a v Indii. Další koncentrace jsou ve východní a jihovýchodní Asii a v Evropě. V Evropě se svatá místa vytvořila v průběhu času. Hlavními důvody bylo uctívání světců a míst jejich narození, působení, smrti, zjevení. Dá se předpokládat, že toto uctívání svatých bylo způsobeno i nemožností navštívení Palestiny, která byla pod osmanskou vládou. Taková cesta zabrala příliš mnoho času, prostředků a byla plná nebezpečí. Navíc na pouť se mohli vydávat pouze lidé svobodní. Vrchol křesťanství, konkrétně katolicismu, byl ve středověku – poté, co křesťanství přejalo mnoho západních vládců a jejich poddaných, a předtím, než nastala reformace. Po reformaci došlo ke „ztrátě" značného počtu věřících, potenciálních poutníků. Ztrátě v tom smyslu, že reformované křesťanské církve poutnictví zakázaly. Protesty proti konání poutí ale vychází již z počátků křesťanství. Již sv. Jeroným ve 4. století tvrdil, že: „V Jeruzalémě je nebe otevřeno stejně jako v Británii, neboť království Boží je mezi vámi" (Ohler, 2002, s. 32). Po protireformaci v katolických zemích docházelo k omezování, někde také k zákazu, dalekých poutí vrchností. A nejde jen o zákaz feudálních pánů, v roce 1783 zakázal pouti rakouský císař Josef II. (Ohler, 2002). Důvody byly ekonomické, náboženské, i politické. (Ohler, 2002) Ztráta pracovní síly na dlouhou dobu, možnost vytvoření příkladu pro další lidi, kteří poutníka následují nebo snaha „posílit jednotlivé státní církve na úkor církve římské" (Ohler, 2002, s. 43). „Nato se organizovala procesí k „národním" poutním místům, jež přispívala ke konsolidaci teritoriálních států. V mnohonárodnostních říších získaly podobný význam, jako měly středověké poutě pro křesťanstvo. Tak v rakouském Mariazellu byla Milostiplná matka Boží vzývána jako Magna Mater Austriae, Magna Hungarorum Domina, Mater Gentium Slavorum, jako Velká Matka Rakouska, Velká Paní Maďarů, Matka slovanských národů" (Ohler, 2002, s. 203). Během dvacátého století byla možnost dalekých poutí v Evropě ovlivněna dvěma světovými válkami, hospodářskou krizí a existencí totalitních režimů, které omezovaly pohyb obyvatel dané země a také se snažily odstranit víru a zrušit církve. Na druhou stranu se během devatenáctého a dvacátého století zlepšila, podstatně zrychlila a zpřístupnila možnost přesunu osob na dlouhé vzdálenosti motorizovanými

dopravními prostředky. Všeobecně došlo ke zkrácení vzdáleností ve světovém měřítku. Přesto stále existují lidé, kteří vyráží na pouť pěšky ze svého domova.

Přesuny obyvatel podmíněné náboženskými motivy jsou významnou součástí migrace lidí od pradávna. Putování ke svatým místům lze určit jako jednu z náboženských praktik v mnohých náboženstvích. Takto motivované pohyby obyvatel lze chápat jako jedny z nejstarších motivovaných neekonomickými důvody (Jackowski, 2000). Podle Gayá (2002, s. 11-12) „poutník začíná od přesvědčení, že k dosažení cíle (vzrůstu své víry) je důležité absolvovat cestu k místu, které má religiózní význam, nejen na paměť toho místa, ale také pro následování posvátných událostí, jež se na daném místě staly. S tímto cílem na zřeteli získá cesta samotná význam pro poutníka, a její konkrétní struktura, pořadí jednotlivých zastavení již naplňuje cíl, který si putující dal, tedy vzestup víry." Podle Jackowskiho (2000, s. 65) lze předpokládat, že „pro většinu putujících je důležitý jen cíl jejich putování a ne cesta jako taková. Nicméně je často zdůrazňováno, že mnoho poutníků má podvědomé přání seznámit se se světem, kterým „procházejí". Ta samá směsice motivů se týkala středověkých poutníků do Říma nebo Santiaga de Compostela a později se stala charakteristickou pro většinu putování ke svatým místům." Též říká, že „dokonce i dnes se myslí, že absolvování pouti vede ke spirituálnímu obnovení jedince. Určitě zde důležitý faktor bylo učení Písma, podle kterého je pozemský život je permanentní putování pod vedením Krista k opravdovému vlasti nebeského Jeruzaléma" (Jackowski, 2000, s. 68).

Věřící může putovat sám nebo ve společenství více lidí. V dnešní době dochází také k rozmachu zájezdů k poutním místům organizovaných cestovními kancelářemi. Dochází tak k promíchávání religiózního cíle se světskými prostředky. Trefně se k této situaci vyjadřuje Gayá (2002, s. 13), kdy říká, že „poutě nejsou definovány tolik tím, kým jsou organizovány, jako spíše zážitkem, vyjádřeným znaky a činy (skutky) těch, kteří se účastní poutě".

V současné době je konání poutě jeden z velmi důležitých náboženských, kulturních, sociálních a ekonomických fenoménů. Každým rokem vykoná pouť 220 až 240 milionů lidí. Z toho je cca 150 milionů křesťanů (60–70 % putujících), 40 milionů muslimů a 20–30 milionů vyznavačů hinduistických náboženství. V Evropě absolvuje pouť přibližně 30 milionů křesťanů, především katolíků (Jackowski, 2000).

2.2. Religiózní turistika nebo poutnictví

V odborné literatuře se diskutuje použití slov religiózní turistika a poutnictví a rozdíl mezi jejich významy, snaží se ustanovit, zda-li existuje rozdíl mezi nimi či to jsou synonyma, případně, pokud existuje rozdíl, kdy se použije ten který výraz.

V dřívějších dobách se lidé vydávali na pouť z čistě religiózních důvodů. Od meziválečného období však počet poutí pouze z těchto důvodů klesá. Lidé se stále více vydávají do poutních míst za odpočinkem nebo poznáním. Tato místa tak vedle původní religiózní role začala plnit také roli turistických center, a to díky kvalitě přírodního prostředí, historických míst nebo tradic. Příkladem mohou být Santiago de Compostela, Řím, Jeruzalém, Częnstochowa a Krakov (Jackowski, 2000).

Antoni Jackowski (2000) pokládá otázku, jestli lze považovat například muslimský hadždž za typ turistické cesty, když je jedním z pěti pilířů islámu a je povinný pro každého dospělého

muslima. Nakonec tvrdí, že existuje rozdíl mezi výrazy religiózní turistika a poutnictví, a ten spočívá v rozdílných důvodech, které přiměly člověka se poutní cesty zúčastnit. Rozlišuje tak tři typy cest, jež jsou uskutečněné z rozdílných motivů. A to: poutnictví, religiózní turismus a turismus (Jackowski, 2000).

Poutnictví nebo poutní cesty jsou konány z čistě náboženských důvodů, mají čistý religiózní aspekt. Takové cesty jsou dominantní především v Latinské Americe nebo v Polsku. V případě Polska se jedná hlavně o pěší poutníky. Poutníci tráví čas na pouti modlitbami, náboženskými obřady nebo meditacemi. Většinou se takové cesty vyhýbají městským centrům a vedou různými religiózně významnými místy. Podle autora existují takzvané specializované poutní cesty (*specialised pilgrimages*), tak jsou nejčastěji nazývány cesty nemocných k svatým místům (Jackowski, 2000).

Religiózní turismus se podle Jackowskiho týká cest konaných hlavně z náboženských a kognitivních důvodů. V těchto případech není svaté místo hlavní cíl cesty, ale pouze součást větší cesty, která je konána za účelem seznámení se s danou zemí či regionem. Její účastníci se sice mohou denně účastnit mše a navštěvovat svatostánky během cesty, ale hlavní motiv jejich putování nemá čistě náboženský charakter. Příklady najdeme především v západní Evropě (Jackowski, 2000).

Jako turismus mají být označeny cesty k náboženským centrům konané z nejrůznějších důvodů. Například poznávacích, rekreačních, terapeutických, sportovních a jiných, které nejsou spojené s religiózní funkcí místa. Účastníci jsou pouze turisti a nemohou být považováni ani za náboženské turisty (*participants of religious tourism*). Příkladem takových cest jsou cesty po barokních kostelech. Tyto cesty bývají připraveny pro speciální profesní skupiny, a jejich účastníci mohou být popsáni pouze jako turisté. Právě zde dochází k omylům, protože tyto cesty bývají klasifikovány jako religiózně turistické (Jackowski, 2000).

2.3. Poutnictví jako předmět multidisciplinárního výzkumu

Poutnictví je fenomén, který doprovází lidstvo od prvopočátku. Podle Kaszowskiho je poutnictví jako fenomén, který provází vývoj lidské civilizace, chápáno a analyzováno také jako předmět výzkumu. Protože je poutnictví ve své podstatě religiózní fenomén, je předmětem zájmu teologie a dalších věd zabývajících se náboženstvím. Poutnictví je taktéž předmětem mnoha dalších vědních oborů. Proto má díky své vnitřní komplexitě jednoznačně interdisciplinární charakter (Kaszowski, 2000).

Podle zmíněného autora „je poutnictví také sociální, psychologický, kulturní, ekonomický a právní fenomén, protože závisí na sféře různých lidských aktivit a také je ovlivňuje. Často má vliv na sociální, ekonomický, politický a kulturní charakter. Poutnictví je také klasický chorologický (prostorový) fenomén, jehož forma a intenzita se mění v čase. Proto geografické a historické vědy, stejně jako všechny disciplíny, jež analyzují prostorové fenomény a jejich proměnlivost v čase, mají co říct v akademické analýze poutnictví. Poutnictví tvoří součást lidské kultury, ale také aktivní „kulturu tvořící" (*culturogenous*) faktor. Často dokonce přetváří přírodní a geografické prostředí do prostředí sakrálního, přičemž nechme stranou změny v chování, zvycích a mentalitě lokálních komunit a jejich regionální diferenciaci. Zahrnující mobilitu velkého počtu lidí, poutnictví je součást pojmu migrace. V minulosti stimulovalo

rozvoj osídlení a způsobů komunikace, stejně jako celou technickou infrastrukturu a infrastrukturu služeb. A dělá tak do současnosti. Též modifikuje funkce již existujících struktur. Jako všechny sociální fenomény vyžaduje zákonnou regulaci. Tudíž je existence takového počtu disciplín, které se zabývají fenoménem poutnictví do různé míry a z odlišných úhlů pohledu, sotva překvapující" (Kaszowski, 2000, s. 76).

Kapitola 3
Poutní cesta do Santiaga de Compostela

3.1. Svatý Jakub a Španělsko

Svatý Jakub, nazývaný Jakub Starší, Větší nebo Zebedeův podle svého otce, byl jeden z dvanácti Kristových apoštolů a bratr apoštola a evangelisty Jana. Pracoval jako rybář. Pro svoji ohnivou a prudkou povahu byl nazýván synem hromu. Byl popraven stětím hlavy, prý jako první apoštol, roku 44 A. D. za vlády Heroda Agrippy I.

Je znám jako apoštol, který přivedl křesťanství na Pyrenejský poloostrov. Ke konci svého života se vrátil do Palestiny, kde zemřel. Podle legendy byly jeho ostatky přeneseny zpět na místa, kde šířil víru, a to do Santiaga de Compostela. Jeho hrob byl odkryt v polovině devátého století. Od té doby se vedou diskuze o pravosti ostatků, jež jsou ukryté v truhle v Santiagu. V devátém století se asturský král Alfonso II. rozhodl podpořit pravost ostatků poutí, na kterou se vydal ze svého sídla v Oviedu. Tímto činem vytyčil první cestu, po které dodnes putují poutníci, tzv. Camino Primitivo. Tato varianta vede z Ovieda, skrz Lugo do Santiaga. Diskuze o pravosti ostatků stále přetrvávají, zvláště po schování ostatků v roce 1589 před piráty a jejich znovuobjevení až v roce 1879. Na potvrzení pravosti ostatků byla vydána 1. 11. 1884 Bula papeže Lea XIII, kde z moci svého úřadu prohlašuje nalezené ostatky za pravé ostatky svatého Jakuba Staršího (Straka, 2006).

Dalším z přívlastků, kterými se častuje Jakub Starší, je Maurobijec (španělsky *Matamoros*). Je to proto, že podle legendy se svatý Jakub objevil v bitvě u Clavija roku 844, kde pomohl Španělům k vítězství (Ohler, 2002). Další z legend vypráví o nespravedlivě odsouzeném, který má být oběšen za krádež. Nakonec po zásahu svatého Jakuba dojde odhalení nespravedlnosti a potrestání skutečného viníka (Ohler, 2002).

Svatý Jakub byl jako patron Španělska vyhlášen za diktatury generála Francisca Franca v roce 1939.

3.2. Historie poutní cesty Camino de Santiago

Pouť do Santiaga de Compostela je třetí nejvýznamnější poutí křesťanství. První vede do Jeruzaléma, kde žil Ježíš Kristus, druhá směřuje do Říma, kde jsou pochováni apoštolové Petr a Pavel a kde sídlí hlava katolické církve, papež. Název poutní cesty Camino de Santiago je ve španělštině také označením pro Mléčnou dráhu. Středověcí poutníci se při putování v noci

řídili podle hvězd a právě Mléčná dráha v Evropě směřuje přibližně ze severovýchodu na jihozápad (Ohler, 2002). Přesto měli tito poutníci možnost řídit se podle průvodce, který byl pro poutníky do Santiaga de Compostela napsán přibližně v roce 1140 (Ohler, 2002). Ve středověku ale umělo jen velmi málo lidí číst, navíc byl Průvodce napsán ještě před vynálezem knihtisku, takže možnost tvorby kopií byla omezena pouze na ruční opisování. V dnešní době je podobných průvodců do Galície vydáno mnoho v různých jazycích.

Jak již bylo řečeno, první pouť do Santiaga de Compostela byla uskutečněna v devátém století na podporu pravosti ostatků. Postupně docházelo ke stále větší známosti a oblíbenosti této poutě a poutníků do Galície začalo přibývat. Cesty, jež poutníci používaly, závisely na tehdejší situaci. Dříve byly používány cesty po severním pobřeží. Důvodem byly boje mezi Španěly a Maury, tj. mezi křesťanstvím a islámem. Severní pobřeží bylo chráněno pohořími jižněji položenými. Časem, během Reconquisty, se vyvinula trasa vedoucí skrz Navarru, La Rioju, Kastilii-León do Galície. Tato trasa je méně hornatá než severní varianty. Během dalších období se vytvořily trasy vedoucí do Santiaga de Compostela z jihu Pyrenejského poloostrova. Během středověku putovaly k hrobu svatého Jakuba zástupy lidí. V pozdním středověku prý přišlo ročně až půl milionu věřících. (Ohler, 2002). Jak Ohler upozorňuje, neznamená to, že by tam takové množství lidí putovalo každý rok. Během novověku, když došlo ke zmizení ostatků světce, se tato skutečnost rychle rozšířila mezi věřícími a způsobila pokles počtu poutníků. Ostatky světce byly nalezeny při rekonstrukci katedrály v roce 1879 historikem Antoniem Lópezem Ferreirem (Straka, 2006). Během dvacátého století bránily opětovnému rozvoji mezinárodních poutních cest do Galície hlavně vnější události, konkrétně 1. světová válka, španělská občanská válka nebo diktatura Francisca Franca. Obrat nastává až během osmdesátých let dvacátého století. V této době dochází k tvorbě značení jednotlivých tras knězem Eliasem od roku 1982 (Straka, 2006). Trasy vedoucí k hrobu apoštola Jakuba jsou značeny žlutými šipkami nebo symboly žluté mušle v modrém poli. V roce 1985 došlo k zapsání historického jádra Santiaga de Compostela na list světového dědictví UNESCO. O dva roky později byla poutní cesta do Santiaga Radou Evropy prohlášena za První evropskou kulturní cestu (*First European Cultural Itinerary*). V roce 1993 došlo k zapsání Camino de Santiago, trasy Camino Francés od francouzsko-španělských hranic, do seznamu světového dědictví UNESCO. Zápis byl v roce 1998 prodloužen až do města Le Puy (Straka, 2006).

Papež od roku 1300 vyhlašuje tzv. svaté roky. Prvním byl právě rok 1300. V těchto letech by měl věřící získat větší milost při pokání. Tyto roky byly vyhlašovány každých 50 let, později byl tento interval zkrácen na dobu 25 let. V některých místech, včetně Santiaga de Compostela, jsou tyto roky vyhlašovány častěji. V případě Santiaga se tomu děje pokaždé, když svátek sv. Jakuba, 25. červenec, připadne na neděli. Poslední svaté roky byly 1993, 1999 a 2004. Během těchto let dochází k významnému nárůstu věřících putujících k hrobu Apoštola. V roce 2004 to bylo téměř 180 000 věřících.

3.3. Varianty cesty

Jak již bylo zmíněno, do Santiaga de Compostela vede několik variant, které se vytvořily v průběhu staletí. Nejčastější varianty jsou Camino Francés, Camino Primitivo, Camino de la Costa, Camino Inglés, Camino Portugués a Vía de la Plata.

Co se týče značení, uvádí se také označení Camino del Norte. Užívá se různě pro označení buď trasy Camino de la Costa, nebo pro společné označení variant Camino de la Costa a Camino Primitivo. Také se uvádí značení Camino Sudeste. Je to jiný název pro Vía de la Plata.

Tab. 1: Přehled jednotlivých variant poutní cesty, jejich trasy a poznámky

Varianta	Trasa	Poznámky
Camino Francés	Saint Jean Pied de Port, Roncesvalles, Puente la Reina, Logroño, Burgos, León, Ponferrada	Nejznámější a nejlépe vybavená trasa Ve Francii má čtyři trasy, tři se schází před Saint Jean Pied de Port, čtvrtá vede z Lurd, přes Jacu a napojuje se ve Španělsku před Puente la Reina Napojují se na ní mnohé varianty z východu a jihu země
Camino Primitivo (Camino del Norte)	Oviedo, Lugo	Udává se za původní
Camino de la Costa (Camino del Norte)	Irún, San Sebastián, Bilbao, Santander, Gijón, Áviles,	Vede obtížnějším terénem
Camino Inglés	Ferrol, případně A Coruña	Hlavně pro poutníky putující po moři
Camino Portugués	Lisboa, Coimbra, Porto, Valença do Minho, Pontevedra	Přivádí portugalské poutníky
Vía de la Plata (Camino del Sudeste)	Sevilla, Cáceres, Plasencia, Salamanca, Zamora, Puebla de Sanabria, Orense	Přivádí poutníky z jihu a jihovýchodu poloostrova
Fisterra-Muxía	Negreira, Olveiroa, Corcubión	Cesta na „konec světa“
Camino del Mar de Arousa – Río Ulla	Aguiño, Ribeira, Boiro, Catoira / Cambados, Vilagarcía Dále se spojí a vedou přes Padrón	Trasa, kterou prý byly přivezeny ostatky Jakuba Staršího

3.4. Odznaky poutníka – mošna, hůl

Poutník byl a je na své cestě poznatelný pomocí několika znaků, které se v průběhu staletí změnily jen z části. Poutníci v dřívějších dobách putovali nalehko. Měli na sobě dlouhý kabát, který je chránil před nepřízní počasí, v noci sloužil jako přikrývka. Dále měli při sobě mošnu,

která sloužila jako nádoba na vodu či víno. Důležitou věcí byla hůl. Ta sloužila k opoře při průchodu obtížným terénem, jako ochrana před divokými zvířaty, případně lupiči. Věřící měl s sebou také lehčí zavazadlo s doklady, průvodními dopisy, penězi, trochou šatstva.

V současnosti je cestování přece jen méně obtížné, co se týče zařizování praktických věcí. Člověk má s sebou mošnu nebo láhev s pitím, hůl nebo hůlky, které poutník najde po cestě nebo je koupí v obchodě se sportovním zbožím, a zavazadlo. Dnešní batohy jsou mnohem pohodlnější a lépe se nosí, navíc existuje i doporučená maximální váha zavazadla; baťoh měl mít maximálně 10 kg, popř. se doporučuje 10 % vlastní hmotnosti. Navíc nejsou takové starosti s ochranou peněz, v době bankomatů a platebních karet nemusí mít u sebe poutník téměř žádné.

3.5. Mušle – symbol pouti do Santiaga

Poté, co člověk dospěl do cíle své pouti, opatřil si odznak, vzpomínku, že dospěl až tak daleko. Tyto upomínky mají různý charakter. Může to být například kámen z Golgoty nebo voda z Jordánu. V případě Svatojakubské cesty je to mušle. Tento znak byl charakteristický pro věřícího, který dospěl „až na konec světa", mys Finisterre. Poutník si ji připevnil na klobouk, mošnu nebo na límec kabátu, který měl na sobě. Mušle z galicijského pobřeží má specifický tvar, navíc má i symbolický význam. Dvě skořápky znamenaly „dva příkazy lásky k bližnímu, na nichž musí nositel mušle stavět svůj život, tj. milovat boha nade vše a bližního svého jako sebe sama" (Ohler, 2002, s. 190).

V dnešní době se pozapomnělo, že mušli by měl poutník získat až v cíli cesty, tedy v Santiagu, respektive na Finisterre. V současnosti si poutník koupí nebo dostane mušli již během cesty k cíli. Slouží tak jako znamení poutníka, který ji má připevněnou na batohu či ji nosí zavěšenou kolem krku.

Mušle v současné době slouží ke značení cesty. Její orientace říká věřícímu, kterým směrem se má vydat, případně, že jde správným směrem. V celém Španělsku je jednotné značení. Výjimku tvoří Galície, kde směr cesty je ukazován opačnou orientací mušle. Proto na hranicích Galície se u značky mušle nachází namalovaná šipka, aby si věřící uvědomil změnu.

3.6. Transport

Do Santiaga putovali poutníci především pěšky a koňmo. V dnešní době se jako „povolený" dopravní prostředek přidalo jízdní kolo. Pěší chůze je nejčastější způsob dopravy, protože mnoho lidí se snaží takto přiblížit apoštolově vzoru. Na koni už putuje jen velmi málo lidí. Mnoho lidí jezdí do Galície auty, autobusy, vlaky nebo létá letadly. Tito lidé jsou však poutníky považováni spíše za turisty. Existují autobusové zájezdy, které fungují jako poutnické. Účastníci takového zájezdu putují nejčastěji posledních sto kilometrů. Tito lidé putují pěšky pouze s vodou a pár nezbytnostmi a jejich zavazadla jim převáží mezi jednotlivými místy autobus. Takové zájezdy jsou vhodné pro osoby starší nebo málo fyzicky zdatné, jež by jinak pouť vykonat nemohly.

3.7. La Compostela

Rozlišování na turisty a poutníky je podpořeno chováním Poutní kanceláře v Santiagu, která vydává osvědčení o vykonání cesty, tzv. La Compostelu. Pro vydání platí daná pravidla. Pěší

poutník musí urazit alespoň posledních 100 km do Santiaga stejně jako poutník jedoucí koňmo, poutník putující na kole musí ujet minimálně posledních 200 km, aby mu toto osvědčení bylo vydáno.

Podobné osvědčení se vydává na konci světa, v Poutní kanceláři ve Fisterre, a na dalším mysu, v Muxíi.

3.8. Credencial

Credencial je poutnický průkaz (v překladu znamená pověřovací listiny). Na počátku cesty v kostele, nebo první ubytovně si poutník vyžádá tento průkaz a ten ho doprovází až do cíle. Do průkazu shromažďuje razítka z míst, kterými prochází, nebo kde přespává. Průkaz pak slouží jako důkaz, že věřící prošel těmito místy, a na jeho základě se vydávají výše zmíněná potvrzení o uskutečnění pouti. Je také využíván jako vstupenka do ubytoven, jež jsou určeny pouze pro poutníky. V dnešní době dochází k využití průkazu jako důkazu o statutu poutníka. Putující pak má v určitých místech nárok na slevu. Nejčastěji se sleva vztahuje na jídlo a dopravu.

Kapitola 4
Kdo jsou poutníci

Mezi poutníky lze najít mnoho různých lidí, kteří konají cestu k hrobu sv. Jakuba Staršího z nejrůznějších důvodů. Kdo ale tito lidé jsou? Existuje nějaká charakteristika společná pro všechny?

4.1. Pohlaví

Již dříve se na pouť vydávali spíše muži. Pro ženy byla taková cesta nebezpečná. Navíc muži byli jako vojáci povoláváni na křížové výpravy do Palestiny. Takovou výpravu můžeme chápat jako pouť. V dnešní době se příliš neřeší pohlaví poutníků. Výjimkou je například klášter Athos v Řecku, kam jsou pouštěni pouze muži.

Do Santiaga de Compostela putují muži i ženy. Jak je vidět z tabulky, mužů putuje do Santiaga více než žen. Nemyslím si, že by to znamenalo větší zbožnost mužů. Myslím si, že ženy se spíše spokojí s místním kostelem a světcem, než aby putovaly tak daleko. Domnívám se, že jedna z věcí, které přitahují do Galície více mužů, je i touha po dobrodružství, poznání nových krajů. Jediným rokem, kdy podíl žen převážil podíl mužů, byl rok 2004 (cca 100 000 žen ku téměř 80 000 mužů). Předpokládám, že důvodem je oslava svatého roku a snaha dosáhnout milosti. Na druhou stranu, během předchozích svatých roků k podobnému fenoménu nedošlo.

Do této statistiky jsem nezapočítala rok 2002 kvůli rozporům v uvedených číslech.

Tab. 2: Rozdělení poutníků podle pohlaví

Pohlaví	součet	průměr	%
Muži	549 287	36 619,13	57,78
Ženy	401 037	26 735,80	42,19
Bez odpovědi	251	16,73	0,03
Celkem	**950 575**	**63 371,67**	**100,00**

Zdroj: výpočet autorky, data z www.archicompostela.org

4.2. Věk

Ačkoliv se v historii setkáme s dětskými poutěmi, není příliš obvyklé, aby děti konali dalekou pouť. Chození na poutní místa nepříliš vzdálená od domova je pro rodiny s dětmi snazší a pro děti méně náročné.

Graf 1: Rozdělení poutníků podle věku

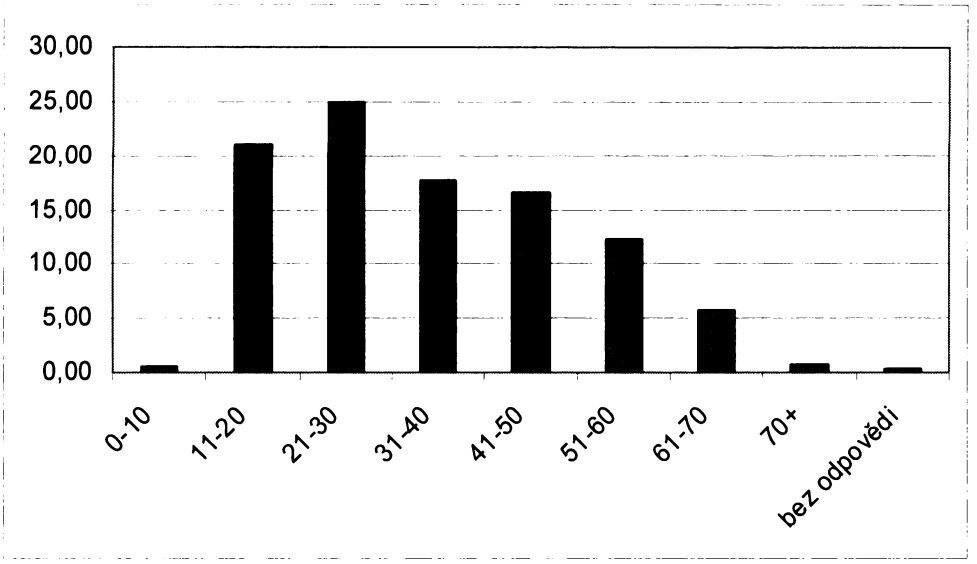

Zdroj: výpočet autorky, data z www.archicompostela.org

Graf byl sestaven jako průměr let 1989 až 2004. Čísla za rok 2002 nebyla zveřejněna, proto nebyla započítána. Dále nebyly započítány hodnoty za roky 1993 a 1998, kdy byly rozdíly mezi součtem jednotlivých kategorií a udanou hodnotou za celou kategorii.

Je patrná převaha mladých poutníků. Dá se to vysvětlit faktem, že tito poutníci mají větší příležitost vykonat pouť. Především studenti nejsou limitováni počtem dní dovolené, na kterou mají nárok, rodinou, o kterou se musí starat, na druhou stranu jsou vázáni například zkouškovým obdobím. Navíc se domnívám, že lidé konají takovou cestu, aby měli čas na přemýšlení. Takový čas se může hodit při rozmýšlení, co chce člověk dál dělat se svým životem, co studovat, kde pracovat, snaha o změnu dosavadního života, snaha o poznání nových lidí, nových hodnot. Proto dochází k nárůstu putujících ve věku necelých 20 let a nejvíce poutníků je z řad lidí mezi 21 a 30 rokem života. Se zvyšujícím se věkem počet poutníků postupně klesá. Ale i starší lidé se snaží vyřešit své životní problémy, ať už osobní či náboženské, na pouti. Pokles počtu poutníků, který jde ruku v ruce s narůstajícím věkem, je samozřejmě také dán fyzickou možností věřícího vykonat pouť, která všeobecně s přibývajícím věkem klesá.

4.3. Národnost

Nejvíce poutníků, přes 90 %, směřuje k hrobu sv. Jakuba z Evropy. Dále jsou to Severoameričané (4 %) a Jihoameričané (2 %), z ostatních světadílů je poutníků jen málo. Důvody jsou hlavně jiné převažující náboženství a velká vzdálenost.

Co se týče konkrétních národností, převažují Španělé. Je to přirozené, vzhledem ke skutečnosti, že Jakub Starší je národním patronem Španělska a jeho hrob leží v této zemi. Mezi další hojně zastoupené národy patří okolní nábožensky založené národy. Jsou to sestupně Italové, Němci, Francouzi, Portugalci a Nizozemci. Jedinou výjimku tvoří Američané, kteří v počtu poutníků předčí Nizozemce.

Myslím si, že jako významné poutníky podle počtu putujících do Santiaga de Compostela mohu určit Španěly, Italy, Němce a Francouze, případně Portugalce. Portugalce řadím mezi tyto národy, protože sídlí na stejném poloostrově, a protože existuje oficiální trasa přivádějící poutníky do Santiaga vedoucí skrz Portugalsko a. Důvodem, proč ostatní zmíněné národy patří mezi významné poutníky je skutečnost, že většina obyvatel těchto zemí patří mezi římské katolíky. Což je podstatný důvod, aby byly významnými poutníky k sv. Jakubovi. Výjimkou je Německo, kde je většina protestantů. Tam ale katolicismus převažuje v početných zemích na jihu Spolkové republiky. Člověk by mohl očekávat, že by mohlo být hodně poutníků z řad Poláků, vzhledem k jejich religiozitě. Předpokládám, že tomu tak není proto, že Poláci mají své národní poutní místo, Częstochowa. V letech 1978 – 2005 papežem Polák Jan Pavel II., proto se domnívám, že více Poláků putovalo radši do Říma než do Santiaga. Druhým důvodem je relativní blízkost významných zemí.

Přikládám tabulku s dvanácti nejpočetnějšími národnostmi putujícími do Santiaga v letech 2005 a 2006 a jejich procentuelním podílem mezi všemi poutníky. Všechny uvedené národnosti přesahují počet tisíc poutníků za rok a zároveň 1% hranici podílu na všech poutnících. Pro srovnání je uveden počet a podíl poutníků z Česka.

Tab. 3: Poutníci podle národnosti

Země	2005	2005 %	2006	2006 %
Španělsko	52 928	56,35	52 248	52,05
Itálie	7 430	7,91	10 013	9,98
Německo	7 155	7,62	8 097	8,07
Francie	5 909	6,29	6 791	6,77
Portugalsko	2 574	2,74	3 365	3,35
USA	2 047	2,18	1 909	1,90
Nizozemí	1 610	1,71	1 633	1,63
Velká Británie	1 512	1,61	1 541	1,54
Rakousko	1 470	1,57	1 422	1,42
Kanada	1 420	1,51	1 546	1,54
Belgie	1 283	1,37	1 443	1,44
Brazílie	1 163	1,24	1 172	1,17
Česká republika	330	0,35	399	0,40
Celkem	**93 924**	**100,00**	**100 377**	**100,00**

Zdroj: Kancelář pro poutníky

4.4. Povolání

Pro tuto charakteristiku jsem použila období 1991-2006. Kvůli nesrovnalostem jsem byla nucena vynechat ze statistiky roky 1998, 2000, 2001 a 2003.

Nejvíce putujících je z řad studentů. Tito lidé touží po dobrodružství, touží poznávat svět. Mají také více příležitostí, když mají více volného kompaktního času, například během letních měsíců. Vysvětluje se tak i věková struktura poutníků, kde převažují mladí lidé do třiceti let. Kupodivu učitelů se zde vyskytuje poměrně méně, ačkoliv také oplývají podobnou strukturou volna jako studenti. Ovšem tato struktura závisí na tom, jestli učí na základní, střední či vysoké škole. Navíc většina učitelů má rodinu, o kterou se musí starat, na rozdíl od studentů, kde ženatí a vdané jsou obecně v menšině. Nedá se říct, že by některé povolání bylo speciálně určující, aby

jeho vykonavatel putoval do Santiaga. Povolání uvedená v tabulce na předních místech obsahují více profesí. Narozdíl například od jeptišek, kterých je všeobecně v populaci jen velmi malý podíl, a navíc jsou zde odlišovány pohlavím. Kněží, nebo mužští duchovní, jsou v přehledu v jiné kolonce.

Oikoten je specifická belgická organizace, poskytující mladistvým delikventů šanci k vedení normálního života. Organizace se snaží dostat tyto mladé z jejich přirozeného prostředí a přimět je k odpovědnosti za vlastní činy vykonáním pouti, např. do Santiaga de Compostela.

Tab. 4: Povolání poutníků

Profese	**součet**	**průměr**	**%**
Ženy v domácnosti	40 819	2 551,19	4,00
Vedoucí	7 957	497,31	0,78
Úředníci	129 700	8 106,25	12,72
Studenti	310 162	19 385,13	30,42
Veřejní úředníci	53 150	3 321,88	5,21
Na volné noze	120 447	7 527,94	11,81
Dělníci	62 297	3 893,56	6,11
Učitelé	77 617	4 851,06	7,61
Jeptišky	3 360	210,00	0,33
Technici	106 424	6 651,50	10,44
Kněží	7 117	444,81	0,70
Oikoten	63	3,94	0,01
Důchodci	69 939	4 371,19	6,86
další	27 144	1 696,50	2,66
Bez odpovědi	8 265	516,56	0,81
Celkem	**1 019 527**	**63 720,44**	**100,00**

Zdroj: Kancelář pro poutníky

4.5. Důvody konání poutě

Důvody konání poutě jsou různé. V dřívějších dobách, kdy křesťanství mělo silnou pozici v povědomí lidí a v Boha věřili všichni lidé, byly motivy poutníků hlavně náboženské. Ať šel člověk prosit o slitování, o uzdravení či šlo o zástupnou pouť za nebožtíka nebo vykonání slibu učiněného během nebezpečí (Ohler 2002). Většina důvodů přetrvává do dnešních dnů. Přesto se k nim přidávají důvody jiné, osobní. Poutě jsou konány i z čistě nereligiózních motivů, např. sportovních, a lidé se je nebojí přiznat.

V posledních dvou letech došlo k zajímavému obratu situace, kdy počet poutníků konajících pouť pouze z náboženských důvodů byl převýšen počtem poutníků konající pouť z náboženských a jiných motivů. Domnívám se, že tato skutečnost je způsobena částečným povědomím lidí o této cestě a lidé, jež ji konají z osobních důvodů, ale zároveň jsou i věřící, proto zaškrtnou náboženské a jiné důvody. Na pouti si na sebe najde člověk více času, má čas na přemýšlení, což je v dnešní době jedna z mála příležitostí k vyřešení svých záležitostí, možnost zamyšlení se nad osobními věcmi a problémy. Navíc nejvíce čistě nábožensky motivovaných putujících je během svatých let. To může vysvětlit obrat, který nastal v posledních dvou letech, jenž následovaly hned po svatém roce. Předtím tato situace nebyla. Může být způsobena všeobecným nárůstem počtu poutníků. Čím více lidí putuje, a nastane

svatý rok, tím spíše si toto období vyberou pro cestu hlavně religiózně motivovaní poutníci. Ostatní radši počkají na klidnější období v dalších letech. Opodstatnění má tento názor v propadu podílu religiózně motivovaných putujících v letech 2004 a 2005, z 74,7 % na 37,8 %.

Tab. 5: Motivy konání poutě

Motivy	součet	průměr	%
Náboženské	595 866	35 050,94	62,15
Náboženské a kulturní	307 565	18 092,06	32,08
Kulturní	54 782	3 222,47	5,71
Oikoten Belgie	38	2,24	0,00
Bez odpovědi	510	30,00	0,05
Celkem	**958 761**	**56 397,71**	**100,00**

Zdroj: výpočet autorky, data z www.archicompostela.org

4.6. Způsoby dopravy do Santiaga

V průběhu staletí se rozšiřovaly způsoby dopravy do Galície. Nejstarší je pěší, dále se přidaly jízdy na koni, lodí, na kole, letadlem atd. Dnešní statistiky sledují hlavně lidi putující do Santiaga „povolenými" způsoby. Jsou to definované takové druhy pohybu, aby poutník získal La Compostelu. Jak již bylo řečeno dříve, poutníci jsou hlavně pěší, cyklisté a jezdci na koních. Mezi další způsoby patří třeba jízda na invalidním vozíku.

Nejrozšířenější je stále chůze. Věřící tak putuje podobně jako původně Apoštol. V dnešní době jezdí do Santiaga také lidé na kole. Člověk urazí za den poměrně velkou vzdálenost a zkracuje tak počet dní putování, což v dnešní době spěchu přijde vhod. Koňmo a dalšími způsoby putuje jen málo lidí.

Tab. 6: Způsob dopravy v letech 1989 – 2006

Způsob dopravy	součet	průměr	%
Pěšky	811 988	45 110,44	78,82
Na kole	205 289	11 404,94	19,93
Koňmo	5 220	290,00	0,51
Další	1 936	107,56	0,19
Bez odpovědi	5 772	320,67	0,56
Celkem	**1 030 205**	**57 233,61**	**100,00**

Zdroj: výpočet autorky, data z www.archicompostela.org

4.7. Kdy chodí poutníci

Poutníci putují a putovali do Santiaga během celého roku. Zvýšený příliv věřících je během svatých let. Původně byl svátek sv. Jakuba slaven podle mozarabského ritu 30. prosince. Později byl přeložen na červenec podle římského ritu. Bylo to hlavně z důvodů počasí. Poutník putoval za lepšího počasí spíše během léta než v zimě. Navíc poutníci se vyhýbali zasněženým pyrenejským průsmykům při cestě tam i zpět, případně při cestě po moři bouřím v Biskajském zálivu během podzimu a zimy (Ohler 2002, s. 92). Zvýšený zájem putujících je dobře viditelný z následující tabulky, kde jsou zvýrazněny právě svaté roky. Jedině po svatém roce dochází ke snížení počtu poutníků. Výjimkou je rok 1990. Rok předtím putoval do Santiaga de Compostela

papež Jan Pavel II., takže tento rok lze také považovat za významný, a putování papeže za událost, jež přiměla k pouti více věřících než by tomu bylo bez této události.

Tab. 7: Nárůst poutníků v období 1985/6 – 2006

Léta	Počet poutníků	% +/-
1985/6	2 491	
1987	2 905	16,6
1988	3 501	20,5
1989	5 760	64,5
1990	4 918	-14,6
1991	7 274	47,9
1992	9 764	34,2
1993	**99 436**	918,4
1994	15 863	-84,0
1995	19 821	25,0
1996	23 218	17,1
1997	25 179	8,4
1998	30 126	19,6
1999	**154 613**	413,2
2000	55 004	-64,42
2001	61 418	11,66
2002	68 952	12,27
2003	74 614	8,21
2004	**179 944**	141,17
2005	93 924	-47,80
2006	100 377	6,87

Zdroj: kancelář pro poutníky

Graf 2: Rozložení poutníků během roku podle měsíců

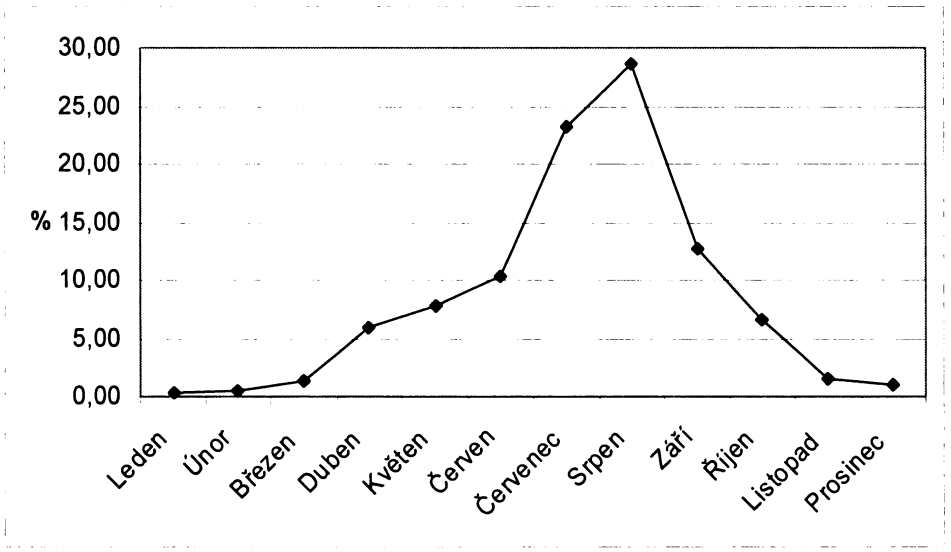

Zdroj: výpočet autorky, data z www.archicompostela.org

Rozložení poutníků během roku je dáno především klimatem tras vedoucích do Santiaga. Všeobecně se dá říct, že zimní měsíce jsou nejméně frekventované, naopak nejvíce putujících

dosáhne hrobu svatého Jakuba v létě, obzvláště v srpnu. Je to dáno více okolnostmi – počasím v letních měsících, kdy je možno přespávat venku, v dnešní době obdobím dovolených a prázdnin, například Němcům začínají prázdniny až koncem července nebo svátkem apoštola v tomto období. Z grafu je vidět jednoznačná dominance července a srpna. Přestože se občas vyskytlo více putujících během července než v srpnu, v posledních letech došlo k ustálení trendu početnější skupiny věřících putujících v srpnu. Navíc původní převýšení nebylo výrazné, maximum bylo během roku 1993 a to o 500 poutníků více (28 000 v červenci x 27 500 v srpnu).

4.8. Kudy chodí poutníci

Jak již bylo řečeno, existuje více tras, které vedou do Santiaga de Compostela. Nejznámější a nejužívanější je francouzská varianta. Vyjádřeno čísly, více než čtyři pětiny putujících si vybralo tuto cestu během posledních dvou let. Myslím si, že varianta z Portugalska je podporována hlavně místními poutníky. Camino de la Costa je vlastně druhou cestou, jež vede od francouzských hranic. Může být lákavá pro věřící, kteří již do Santiaga putovali francouzskou variantou a nyní chtějí při pouti poznat jinou část Španělska. Z osobní zkušenosti vím, že mnoho poutníků neví o jiných variantách než Camino Francés. Poté, co absolvují pouť poprvé a dozví se o nich, při další pouti si vyberou jinou trasu. Hodně proto, že během léta je Camino Francés přeplněná a denní etapy se mění na závod o volnou postel v další ubytovně.

První čtyři varianty (dle grafu) jsou dostatečně dlouhé. Camino Primitivo a Camino Inglés jsou jen krátké varianty a věřící, který chce putovat po dobu jednoho měsíce tu nemá takovou možnost. Camino Inglés a dříve zmiňovaná trasa Santiago – Fisterra nebo Santiago – Muxía vedou pouze po Galícii. Camino Inglés přesahuje hranici 100 km pouze v případě, že se vyjde z Ferrolu, další trasy tuto hranici těsně nedosahují, vše podle itineráře, jež je na stránkách Xacobeo Galicia.

Tab. 8: Varianty Camino de Santiago

Varianta	2005	2006	2005 %	2006 %
Camino Francés	79 396	82 407	84,5	82,1
Camino Portugués	5 508	6 467	5,9	6,4
Camino de la Costa	3 984	5 378	4,2	5,4
Via de la Plata	3 140	3 523	3,3	3,5
Camino Primitivo	1 028	1 588	1,1	1,6
Camino Inglés	651	804	0,7	0,8
Další varianty	217	210	0,2	0,2
Celkem	**93 924**	**100 377**	**100,0**	**100,0**

Zdroj: Kancelář pro poutníky

4.9. Odkud chodí poutníci

Poutníci vyráží na cestu z různých míst. V dřívějších dobách se vydávali na pouť ze svého domova. V dnešní době se většina putujících dopraví na místa ne příliš vzdálená od cíle cesty. Mnoho věřících vyrazí do Santiaga „povoleným" způsobem dopravy z míst vzdálených od cíle něco málo přes 100, respektive 200 km. Jsou ale věřící, kteří nechtějí jít jen posledních pár etap,

chtějí si dopřát delší cestu k cíli. Často doufají, že během putování něčeho dosáhnou – lepšího spojení s Bohem, lepšího kontaktu se sebou samým, rozhodnutí, jak naložit s životem.

Vyslovila jsem přesvědčení, že počet poutníků bude narůstat směrem k Santiagu de Compostela až k hranici 100 km, protože pěších poutníků je nejvíce. To si ověřím na datech za jednotlivé varianty. Dostala jsem abecedně seřazená data o počtu vyrážejících poutníků z různých měst a zemí v letech 2005 a 2006. Ty jsem roztřídila na zahraniční a španělská. Dále jsem se snažila vytvořit z jednotlivých měst trasy jednotlivých variant Camina. Data za zbytek provincie jsem zařadila za poslední sídlo z dané provincie na cestě do Santiaga. V úvahu jsem brala jen sídla na trase, příchozí trasy z jiných míst jsem vyřadila, aby nezkreslovaly výsledky. V případě Camino Francés jsem prodloužila seznam měst až do Vézelay ve Francii. V případě Camino Portugués jsem seznam prodloužila do Lisabonu. Rozdělení a počty poutníků většinou nesouhlasí s údaji, která jsem dostala. Největší nesrovnalosti jsou v počtech věřících putujících trasami Camino de la Costa a Camino Primitivo. Důvody mi jsou skryty, protože jsem osobně šla Camino Primitivo celé a započetla jsem všechny místa, kterými jsem prošla. Přesto se konečný součet liší o cca 500 poutníků ve prospěch Camino Primitivo. Menší nesrovnalosti jsou v případě Vía de la Plata, kam je přičtena trasa Camino del Sudeste, a v případě Camino Francés. Důvody jsou v otázce, kam přičíst poutníky z jihovýchodu iberského poloostrova, jestli se napojí na Vía de la Plata nebo na známější francouzskou variantu, v prvním případě, ve druhém záleží na tom, jestli se započítají cizinci putující z dalších zahraničních měst a zemí jen ke Camino Francés.

Po seřazení měst a počtu odtud putujících věřících jsem spočítala procentuelní podíl jednotlivých míst na celé variantě, abych zjistila, odkud putuje nejvíce věřících. Dále jsem spočítala procentuální podíly kumulativně, aby bylo jasné, jakou část varianty putuje polovina věřících. Vše pro oba roky 2005 a 2006, pro které jsem získala data.

4.9.1. Camino Francés

Tuto variantu Camina jsem vytyčila od Vézelay ve Francii přes Arles, Le Puy, Saint Jean Pied de Port do Punte la Reina, kde se setkává s větví vedenou z Lurd, přes Somport a Jacu. Byla to jediná výjimka, kde byly započítány dvě větve trasy. Nebyla započítána Paříž a zbytek Francie, protože není jednoznačné, že by všichni poutníci ze země galského kohouta putovali pouze touto trasou.

V tomto případě jsou významná místa ve Francii Le Puy a Saint Jean Pied de Port. Poslední jmenované je hraničním městem, ze kterého se během druhého dne dostane věřící do Španělska. První zastávkou ve Španělsku je městečko Roncesvalles. Také zde je patrný nárůst putujících věřících. V konkrétních číslech mají tyto hraniční města cca 9 – 10 tisíc vyrážejících poutníků. Dalšími jsou významnější města – Pamplona, Burgos, León. Následující místa odchodu poutníků nejsou příliš velká počtem obyvatel, spíše počtem procházejících věřících. Jsou to Astorga, Ponferrada, Cebreiro a hlavně Sarria. Ta je z významnějších míst nejblíže cíli cesty. Převyšuje počtem vycházejících poutníků jedině hraniční města. Jako výchozí místo byla pro téměř 15 tisíc poutníků v roce 2005, respektive více než 16 tisíc poutníků v roce následujícím.

Důvod vysokého počtu vyrážejících poutníků ze Sarrii je jednoznačně dán její vzdáleností od Santiaga a také faktem, že jí prochází Camino Francés. Saint Jean a Roncesvalles jsou důležité, protože přivádí poutníky do Španělska. Rozdíl mezi nimi je jen v jednom dni chůze

(ačkoliv náročné – jde o přechod Pyrenejí). Téměř čtvrtina lidí si přeje projít celé Španělsko. Důvodem je zřejmě možnost vžít se do poutě a jejího ducha, snaha najít to, co od cesty poutník očekává. Další dvě významná místa odchodu jsou León a Poferrada. Obě se nachází poměrně blízko cíli. Dle mého názoru si tuto cestu vyberou věřící, kteří chtějí jít víc než jen poslední úsek, ale zároveň nemají tolik času na celou trasu Camina, a také se mohou obávat fyzické náročnosti putování a své schopnosti ho zvládnout. Z tabulky je vidět, že polovina putujících vyráží na pouť maximálně z Leónu. Myslím si, že všechny spojují podobné důvody, které jsem zmínila výše. Určitě je nutno vzít v úvahu také finanční stránku věci.

Tab. 9: Camino Francés

Město	2005	2006	2005 %	2006 %	2005 % kumulativně	2006 % kumulativně
Vezelay	132	181	0,17	0,23	0,17	0,23
Arles	117	158	0,15	0,20	0,33	0,44
Le Puy	2 241	2 738	2,97	3,51	3,30	3,95
S. Jean P. Port	9 851	10 875	13,05	13,96	16,54	18,18
Valcarlos	13	4	0,02	0,01	16,56	18,18
Roncesvalles	9 230	9 301	12,22	11,94	28,78	30,12
Leyre	1		0,00	0,00	28,78	30,12
Pamplona	3 280	3 342	4,34	4,29	33,13	34,41
Lourdes	148	212	0,20	0,27	3,49	4,22
Somport	857	873	1,14	1,12	1,14	1,12
Canfranc	87	106	0,12	0,14	1,25	1,26
Jaca	369	309	0,49	0,40	1,74	1,65
Artieda	3		0,00	0,00	1,74	1,65
Puente la Reina	212	168	0,28	0,22	35,15	36,28
Estella	108	78	0,14	0,10	35,30	36,38
Logroño	730	699	0,97	0,90	36,26	37,27
Nájera	64	54	0,08	0,07	36,35	37,34
Sto. Domingo de la Calzada	290	244	0,38	0,31	36,73	37,66
San Juan de Ortega	8	2	0,01	0,00	36,74	37,66
Burgos	2 609	2 823	3,46	3,62	40,20	41,28
Castrojeriz	44	33	0,06	0,04	40,26	41,32
Frómista	276	179	0,37	0,23	40,62	41,55
Carrión de los Condes	173	166	0,23	0,21	40,85	41,77
Sahagún	370	293	0,49	0,38	41,34	42,14
León	6 677	6 907	8,84	8,86	50,18	51,01
Hospital de Orbigo	169	161	0,22	0,21	50,41	51,21
Astorga	4 303	4 213	5,70	5,41	56,11	56,62
Rabanal del Camino	346	395	0,46	0,51	56,56	57,13
Ponferrada	5 985	5 848	7,93	7,51	64,49	64,63
Vilafranca	2 241	2 110	2,97	2,71	67,46	67,34
Vega de Valcarce	314	203	0,42	0,26	67,88	67,60
Resto C. León	278	637	0,37	0,82	68,24	68,42
Cebreiro	7 434	6 590	9,85	8,46	78,09	76,88
Triacastela	1 062	1 035	1,41	1,33	79,50	78,20
Samos	620	756	0,82	0,97	80,32	79,17
Sarria	14 848	16 215	19,67	20,81	99,98	99,98
Paradela	10	13	0,01	0,02	100,00	100,00

Gonzar	3		0,00	0,00	100,00	100,00
Celkem	**75 503**	**77 921**	**100,00**	**100,00**		

Zdroj: výpočty autorky, data z Kanceláře pro poutníky

4.9.2. Camino Portugués

Portugalská cesta vede z Lisabonu, přes Porto, Bragu a Pontevedru. Tady souhlasí čísla udaná pro tuto variantu Kanceláří pro poutníky a započítaná mnou.

Důležitým výchozím bodem je portugalské město Porto. Dalšími významnými městy pro putující jsou opět hraniční města na jedné i druhé straně španělsko-portugalské hranice. A to Valença do Minho a Tui, přičemž nejvíce věřících putuje až ze španělského Tui a to přes dva tisíce. Ačkoliv se ze dvou roků nedá určit nějaký trend, vypadá to, že Tui bude svou první pozici ztrácet a více poutníků bude chodit do Santiaga z Portugalska.

Tab. 10: Camino Portugués

Město	2005	2006	2005 %	2006 %	2005 % kumulativně	2006 % kumulativně
Lisboa	58	72	1,05	1,11	1,05	1,11
Oporto	740	1 124	13,44	17,38	14,49	18,49
Braga	165	148	3,00	2,29	17,48	20,78
Ponte de Lima	323	410	5,86	6,34	23,35	27,12
A Guarda	4	3	0,07	0,05	23,42	27,17
Valença do Minho	1 102	1 336	20,01	20,66	43,43	47,83
Resto Portugal	457	979	8,30	15,14	51,72	62,97
Tui	2 533	2 282	45,99	35,29	97,71	98,25
Vincios	6	14	0,11	0,22	97,82	98,47
Porriño	36	57	0,65	0,88	98,47	99,35
Vigo	83	40	1,51	0,62	99,98	99,97
Pontevedra	1	1	0,02	0,02	100,00	99,98
Padrón		1	0,00	0,02	100,00	100,00
Celkem	**5 508**	**6 467**	**100,0**	**100,0**		

Zdroj: výpočty autorky, data z Kanceláře pro poutníky

4.9.3. Camino de la Costa

Tato varianta vede z Hendayy a Irúnu přes Bilbao, Santander, Gijón, Áviles, Ribadeo do Santiaga.

Nejvíce věřících putuje z příhraničního Irúnu. Další významná střediska odchodu jsou Ribadeo a Vilalba. Vilalba a Ribadeo jsou již galicijská města, která těží ze své blízkosti k Santiagu. Naopak Irún leží téměř na hranicích s Francií. Zřejmě bude centrem těch poutníků, kteří chtějí na cestě strávit více času než jen pár dní. Navíc poutníci si můžou rozdělit svou pouť do více let, tak proč nejít celou trasu? Jak sekundárně významná výchozí místa jsou Bilbao a Santanter. Obě jsou to velká města, kam je dobré spojení letecké, po silnici, vlakem nebo i lodí, což je výhodné jak pro zahraniční, tak domácí věřící. Navíc Bilbao leží v západní části Baskicka, které je poměrně hornaté a proto namáhavé pro poutníky, jež svou cestu začínají v Irúnu. Bilbao díky své poloze umožňuje vyrazit směrem na západ a tu obtížnější část nechat za sebou. Kupodivu nejsou významnými centry Gijón a Áviles. Vysvětluji si to blízkostí hlavního

města Asturie Ovieda. To je počátečním městem Camino Primitivo a může tak svádět poutníky, kteří by kvůli vzdálenosti začínali právě v Gijónu nebo Áviles.

Tab. 11: Camino de la Costa

Město	2005	2006	2005 %	2006 %	2005 % kumulativně	2006 % kumulativně
Hendaya	68	104	1,96	2,15	1,96	2,15
Irún	720	875	20,75	18,07	22,71	20,22
Bilbao	281	331	8,10	6,84	30,81	27,06
Resto País Vasco	336	445	10	9	80	70
Santander	324	416	9,34	8,59	49,83	44,85
Resto Cantabria	87	139	2,51	2,87	52,33	47,72
Gijón	94	142	2,71	2,93	55,04	50,65
Avilés	142	232	4,09	4,79	59,14	55,44
Resto Asturias	383	551	11,04	11,38	70,17	66,83
Ribadeo	591	678	17,03	14,01	87,20	80,83
Vegadeo	11	3	0,32	0,06	87,52	80,89
Lourenzá	22	108	0,63	2,23	88,16	83,12
Mondoñedo	72	205	2,07	4,23	90,23	87,36
Vilalba	301	558	8,67	11,53	98,90	98,88
Rábade	38	54	1,10	1,12	100,00	100,00
Celkem	**3 470**	**4 841**	**100,00**	**100,00**		

Zdroj: výpočty autorky, data z Kanceláře pro poutníky

4.9.4. Vía de la Plata

Trasa z jihu iberského poloostrova vede ze Sevilly, přes Méridu, Cáceres, Salamancu, Zamoru, Ourense k cíli.

Nejčastějším počátkem pouti je andaluská Sevilla, která láká přibližně 30 % věřících putujících z jihu na severozápad. Druhým nejčastějším je Ourense s téměř 28 % putujících. To opět těží z krátké vzdálenosti od Santiaga. Jako podružná se jeví Mérida, případně Salamanca, Zamora a galicijská La Gudiña. Důvody jsou podle mého názoru podobné jako u Camino de la Costa. Lidé chtějí projít celou zemi, případně si rozdělí pouť do více let. Přibližně polovina věřících putujících touto trasou putuje maximálně ze Zamory. Takto se vyhnou dlouhému pobytu ve vnitrozemí, kde během léta panují vysoké teploty.

Tab. 12: Vía de la Plata

Město	2005	2006	2005 %	2006 %	2005 % kumulativně	2006 % kumulativně
Huelva	15	13	0,49	0,38	0,49	0,38
Sevilla	1 004	1 015	32,83	29,85	33,32	30,24
Resto Andalucia	11	36	0,36	1,06	33,68	31,29
Badajoz	20	12	0,65	0,35	34,34	31,65
Mérida	315	289	10,30	8,50	44,64	40,15
Cáceres	54	62	1,77	1,82	46,40	41,97
Resto de Extremadura	22	28	0,72	0,82	47,12	42,79
Salamanca	186	223	6,08	6,56	53,20	49,35
Zamora	114	223	3,73	6,56	56,93	55,91

Fonfría	9	3	0,29	0,09	57,23	56,00
Puebla de Sanabria	132	108	4,32	3,18	61,54	59,18
Resto C. León - V.P.	36	57	1,18	1,68	62,72	60,85
Chaves-Portugal		73	0,00	2,15	62,72	63,00
Gudiña	201	139	6,57	4,09	69,29	67,09
Verín	79	114	2,58	3,35	71,88	70,44
Laza	6	30	0,20	0,88	72,07	71,32
Xunqueira de Ambia	81	32	2,65	0,94	74,72	72,26
Monforte	13		0,43	0,00	75,15	72,26
Ourense	759	943	24,82	27,74	99,97	100,00
Cea	1		0,03	0,00	100,00	100,00
Celkem	**3 058**	**3 400**	**100,0**	**100,0**		

Zdroj: výpočty autorky, data z Kanceláře pro poutníky

4.9.5. Camino Primitivo

Nejstarší cesta vychází z Ovieda přes Fonsagradu, Lugo do Santiaga.

Poutníci nejčastěji chodí celou trasu. Tato trasa patří mezi ty kratší, proto je zbytečné ochudit se o zážitek z celé cesty a nádherné Asturie. Dalším významným bodem je Lugo. Opět se nachází cca 100 km od cíle cesty, proto je voleno věřícími za výchozí bod. Navíc brzy navazuje na Camino Francés s jeho zázemím, ale i davy. Jako velmi slabé centrum odchodu je Fonsagrada. Leží již v Galícii, na hranicích s Asturií. Člověk se tak při putování vyhne hornatější Asturii.

Tab. 13: Camino Primitivo

Město	2005	2006	2005 %	2006 %	2005 % kumulativně	2006 % kumulativně
Oviedo	829	1 225	52,63	55,38	52,63	55,38
Grado	12	5	0,76	0,23	53,40	55,61
Salas	12	8	0,76	0,36	54,16	55,97
Tineo	61	73	4	3	115	117
Borres	1	5	0,06	0,23	58,10	59,49
La Mesa	2	7	0,13	0,32	58,22	59,81
Grandas de Salime	47	81	3	4	121	125
Resto Asturias - C.P.	87	75	5,52	3,39	66,73	66,86
Fonsagrada	107	203	7	9	146	150
Cadavo	13	69	0,83	3,12	74,35	79,16
Vilabade	1		0,06	0,00	74,41	79,16
Lugo	403	461	26	21	191	195
Celkem	**1 575**	**2 212**	**100,00**	**100,00**		

Zdroj: výpočty autorky, data z Kanceláře pro poutníky

4.9.6. Camino Inglés

Trasa je velmi krátká, celá přesahuje jen o málo stokilometrovou hranici. Proto je přirozené, že se chodí celá cesta. Ferrol je jednoznačně výchozí místo. Putuje odtud přibližně 80 % věřících. Z Nedy a některých dalších malých a celkově nevýznamných míst vyráží na cestu zbytek poutníků.

Tab. 14: Camino Inglés

Město	2005	2006	2005 %	2006 %	2005 % kumulativně	2006 % kumulativně
Ortigueira		1	0,00	0,12	0,00	0,12
Ferrol	507	674	77,88	83,83	77,88	83,96
Neda	144	121	22,12	15,05	100,00	99,00
Pontedeume		8	0,00	1,00	100,00	100,00
Celkem	**651**	**804**	**100,0**	**100,0**		

Zdroj: výpočty autorky, data z Kanceláře pro poutníky

Kapitola 5
Scenária a trendy budoucího vývoje

Známost poutní cesty Camino de Santiago se zvětšuje, každým rokem tak zvyšuje počty věřících i nevěřících putujících k hrobu apoštola v Galícii. Domnívám se, že se charakteristiky pohlaví, věku, národnosti, profese, způsobu konání pouti a rozložení putujících během roku příliš měnit nebudou. Věková struktura se bude spíše přizpůsobovat situaci stárnutí populace v Evropě. Tak se může objevit více starších poutníků, kteří budou zároveň zvyšovat podíl důchodců. U národnostních struktur existují rezervy, hlavně u východoevropských národů. Přesto je Jakub Starší patronem Španělů, kteří mu uskutečněním cesty prokazují úctu. V profesních charakteristikách došlo k výraznému poklesu podílu studentů. Nemyslím si, že by tento propad dále pokračoval, zvláště ne takovým tempem. Spíše je způsoben přílivem poutníků z dalších odvětví a schopností důchodců zúčastnit se poutní cesty. Během posledních cca šesti let došlo k ustálení podílu pěších a cyklistických poutníků. Toto rozložení budou do budoucna mírně vychylovat svaté roky, kdy lidé spíše zvolí pokornější pěší dopravu, aby získali odpuštění svých hříchů.

Na druhou stranu přepokládám vývoj v motivech poutníků, volbě trasy a její délky. Motivy poutníků byly do současné doby hlavně čistě religiózní. Poslední dva roky ovšem převládly religiózní a současně osobní důvody. Domnívám se, že religiózní důvody budou převažovat během svatých roků. Ostatní roky dojde k převážení náboženských a osobních důvodů. Lidé se snaží odpočinout si od běžného života, jeho stresu a shonu. Takový mentální odpočinek a změnu prostředí mohou hledat i na poutních cestách, jež mohou lákat svou stále se zlepšující vybaveností, poměrně příznivými cenami (například slevy pro poutníky v ubytovnách, restauracích), novými zážitky i pocitem, že dělám něco pro sebe sama. Volba trasy by se mohla změnit se zvýšeným povědomím o Camino. Poutníci se dozvědí o Svatojakubské cestě z internetu, od známých, různých dokumentů. Nejčastěji zmiňovaná je Camino Francés. Také se ve většině zmínek o ní přidává poznámka, že v létě bývá přeplněná, a doporučuje se putování v jiných měsících nebo jinými trasami. Zvláště lidé, kteří už jednou trasu absolvovali a chtějí jít do Santiaga znovu, si zvolí jinou trasu. Podobně, předpokládám, budou uvažovat lidé, jež si chtějí odpočinout od příliš mnoha lidí ve svém okolí. Jestli dojde ke změnám ve volbě počátečního místa je těžké určit pouze ze dvou let. Přesto bych si troufla odhadovat, že postupně bude přibývat lidí, kteří si zvolí možnost jít delší trasu. A to i za cenu přerušení pouti a jejího dokončení v následujících letech.

Závěr

Při zkoumání charakteristik poutní cesty Camino de Santiago jsem si kladla tři hypotézy. Jedna se týkala volby výchozího místa, druhá jeho souvislosti se vzdáleností od Santiaga de Compostela, třetí důvodů, jenž přimějí věřícího vykonat tuto pouť.

První hypotéza, kdy jsem vyslovila názor, že nejvíce poutníků bude putovat k hrobu apoštola Jakuba Staršího z míst vzdálených přibližně sto kilometrů, se potvrdila. Z těchto míst vyráží přibližně 20 % všech poutníků. Naopak se nepotvrdila druhá hypotéza, že by se podíl poutníků plynule zvyšoval směrem k Santiagu. Spíše vyráží množství věřících z míst začátku poutí (Oviedo u Camino Primitivo, Irún u Camino de la Costa, Sevilla u Vía de la Plata) nebo z hraničních míst (Saint Jean Pied de Port a Roncesvalles u Camino Francés nebo Valença do Minho a Túy v případě Camino Portugués). Až terciérně významná jsou větší města podél různých tras, případně hraniční města španělských provincií.

Třetí hypotéza říkala, že nejvíce lidí bude putovat z religiózních a osobních motivů. Ta se potvrdila pouze v případě posledních dvou let, tj. 2005 a 2006. Předtím a zároveň v průměru za sledované období 1989 až 2006 jednoznačně převažovaly čistě náboženské důvody, což si lze vysvětlit náboženským charakterem poutního místa a zároveň malým povědomím nevěřících lidí o existenci této pouti. Se stoupajícím počtem nepříliš nábožensky založených a nevěřících poutníků bude stoupat počet profánně motivovaných poutníků.

Camino de Santiago je zajímavý fenomén, který stojí za bližší zkoumání. Možnost existence rozdílů v charakteristikách jednotlivých variant, podrobnější dělení motivů poutníků, otázka, zda-li je výběr varianty závislý na např. národnosti nebo již uskutečněné pouti, případně jejich počtu, k hrobu svatého Jakuba, to vše je možné dále zkoumat. Jistě by bylo zajímavé srovnat dvě velmi významné poutní cesty – do Santiaga a do Říma. Toto jsou budoucí možné úkoly čekající na rozluštění dalších studentů a vědců, zabývajících se religiózními tématy v rámci svých oborů.

Myslím si, že pouť do Santiaga si ještě stále bude získávat více příznivců a více poutníků. Zařazení na list světového dědictví UNESCO ji v tom jistě bude pomáhat. Otázkou je, jestli budou dopady na místa, jimiž cesta vede, spíše pozitivní nebo negativní.

Seznam použitých zdrojů

Literatura

DE BUSSER, C. (2006): *Church-state relations in Spain: Variantions on a National-Catholic theme?* In: GeoJournal, vol. 67, s. 283–294

FRAJER, V. (1997): *Úvod do religiózní geografie.* In: GARDAVSKÝ, V. (1997): Otázky geografie 4, Nakladatelství České geografické společnosti, Praha, s. 5–31

Msgr GAYÁ, J. (2002): *Pilgrimage in The Catholic Church. Pastoral Care Structures.* In: JACKOWSKI, A., SOŁJAN. I. (edi.): Peregrinus Cracoviensis, vol. 13 – Sacred Geography, Multipress, Cracow, s. 11–18

HAVLÍČEK, T. (2006a): *Church-state relations in Czechia.* In: GeoJournal, vol. 67, s. 331–340

HAVLÍČEK, T. (2006b): *Nové trendy výzkumu v religiózní geografii.* In: Sborník příspěvků z XXI. sjezdu České geografické společnosti, České Budějovice, 30. 8.–2.9. 2006

JACKOWSKI, A. (2000): *Religious Tourism – Problems with Terminology.* In: JACKOWSKI, A., SOŁJAN. I. (edi.): Peregrinus Cracoviensis, vol. 10 – Selected Research Problems in the Goegraphy of Pilgrimages, Multipress, Cracow, s. 63–74

JACKOWSKI, A., KASZOWSKI, L. (1996): *Jasna Góra in the system of world pilgrimage centres.* In: JACKOWSKI, A. (edi.): Peregrinus Cracoviensis, vol. 3 – Jasna Góra – the world centre of pilgrimage, Multipress, Cracow, s. 171–190

OSPPE KASZOWSKI, L. (2000): *Methodology of Pilgrimaging.* In: JACKOWSKI, A., SOŁJAN. I. (edi.): Peregrinus Cracoviensis, vol. 10 – Selected Research Problems in the Goegraphy of Pilgrimages, Multipress, Cracow, s. 75–82

MATLOVIČ, R. (1993): *Religiózná geografia.* Metodické centrum Prešov, Prešov, 61 s.

OHLER, N. (2002): *Náboženské poutě ve středověku a novověku.* Vyšehrad, Praha, 229 s.

OLIVERA, A., DE BUSSER, C. (2005): *Challenging centuries of Roman Catholic dominance.* In: KNIPPENBERG, H. (edi.): The Changing Religious Landscape of Europe, Het Spinhuis, s. 75–87

SINGUL, F. (2004): *The Pilgrims' wals to Santiago in Galicia.* The Fisterra-Muxía Way, Xunta de Galicia, Galicia, 31 s.

STRAKA, L. (2006): *Objektivizace ducha poutě.* Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, Praha, 220 s.

VRBOVÁ, K. (2006): *Fenomén současného poutnictví na příkladu poutě do Santiaga de Compostela.* Bakalářská práce, Univerzita Karlova v Praze – Fakulta humanitních studií, Praha, 60 s.

ELSER, M., EWALD, S. (uspořádali) (1997): *Encyklopedie náboženství.* Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 407 s.

Přednášky

HAVLÍČEK, T. – přednášky z předmětu Religiózní geografie, vyučované v letním semestru akademického roku 2006/2007 na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze

KRATOCHVÍL, Z. – přednášky z předmětu Úvod do religionistiky, vyučované v zimním semestru akademického roku 2006/2007 na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze

Internet

Iglesia compostelana (www.archicompostela.org); červenec, srpen 2007

Xacobeo (www.xacobeo.es); červenec 2007

Jacobeo.net (www.jacobeo.net); červenec 2007

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (www.unesco.org); červenec 2007

Oikoten (www.oikoten.be); červenec 2007

Wikipedia, The Free Encyclopaedia (www.wikipedia.org); červenec 2007

Geocities (www.geocities.com); červenec 2007

Mundicamino (www.mundicamino.com); červenec 2007

SantiagoTurismo (www.santiagoturismo.com); červenec 2007

Instituto Nacional de Estadística (www.ine.es) duben 2007

Příloha 1: Rozdělení poutníků podle výchozího místa v roce 2005

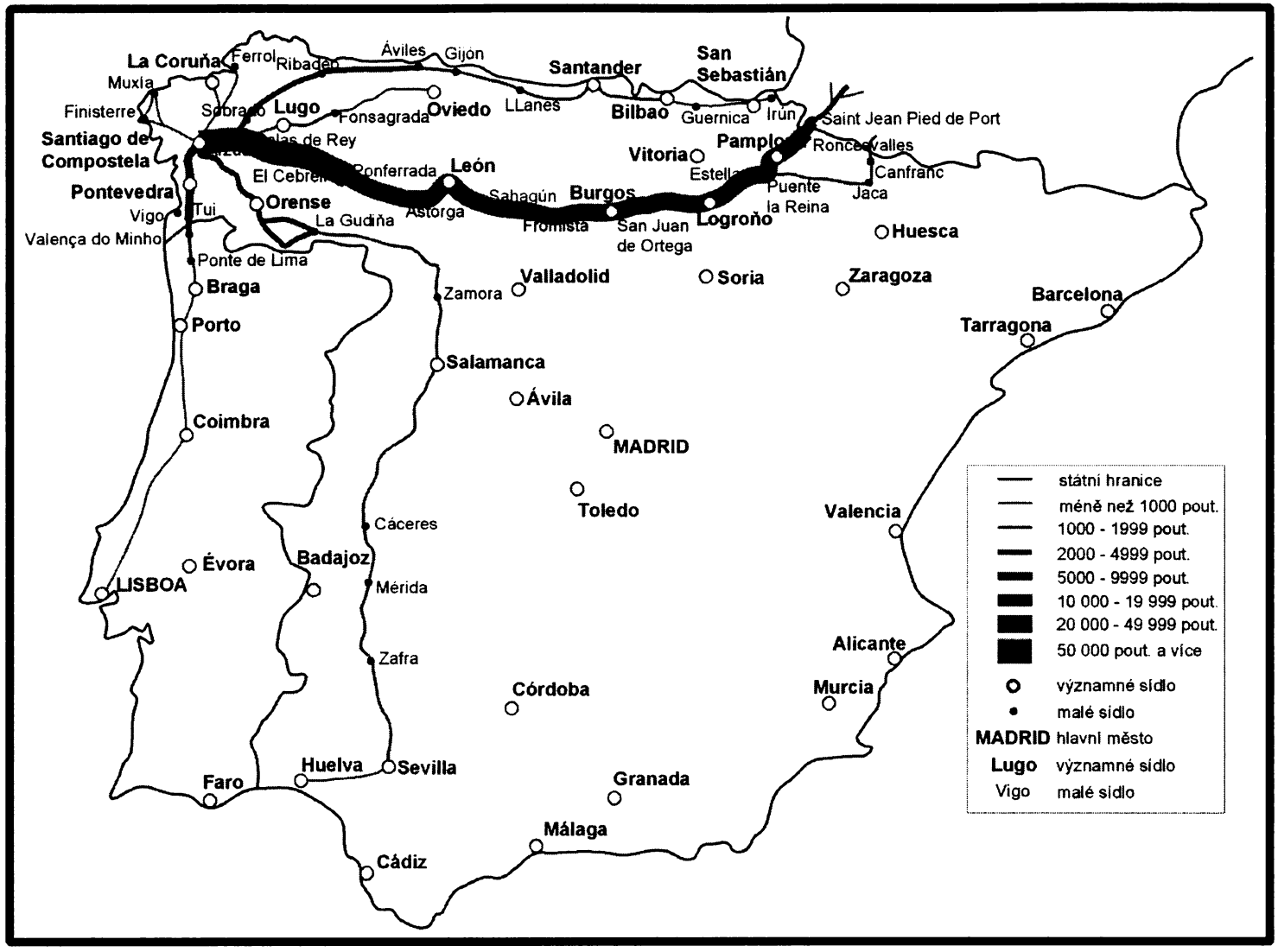

Příloha 2: Rozdělení poutníků podle výchozího místa v roce 2006

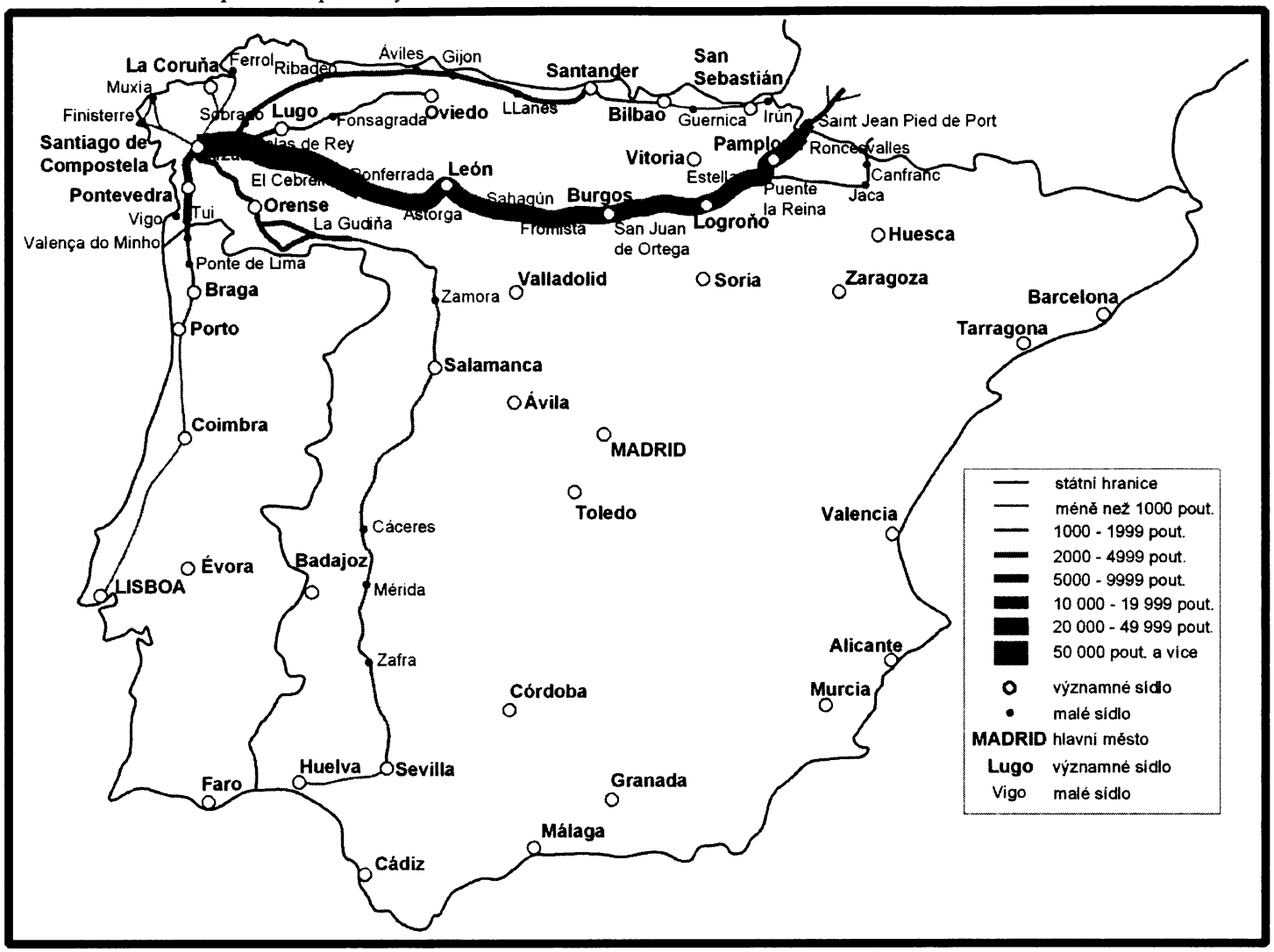

Příloha 3: Rozdělení poutníků podle pohlaví

Rok	Muži	Ženy	Bez odpovědi	Celkem
1991	5 010	2 249	15	7 274
1992	6 549	3 196	19	9 764
1993	66 695	32 548	193	99 436
1994	10 769	5 094	0	15 863
1995	13 399	6 422	0	19 821
1996	14 832	8 386	0	23 218
1997	16 388	8 791	0	25 179
1998	18 443	11 683	0	30 126
1999	86 305	68 284	24	154 613
2000	34 050	20 954	0	55 004
2001	37 565	23 853		61 418
2003	44 647	29 967		74 614
2004	79 513	100 431	0	179 944
2005	55 706	38 218		93 924
2006	59 416	40 961		100 377

Příloha 4: Rozdělení poutníků podle věku

rok	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	70+	bez odpovědi	celkem
1989	42	1 955	1 466	775	588	440	188	25	281	5 760
1990	28	1 522	1 287	616	613	398	265	23	166	4 918
1991	42	1 979	2 248	1 197	801	500	261	27	219	7 274
1992	33	2 743	2 976	1 585	1 136	674	296	38	283	9 764
1994	56	4 345	4 957	2 638	1 836	1 239	502	56	234	15 863
1995	124	5 042	6 223	3 419	2 370	1 581	754	67	241	19 821
1996	88	5 950	6 742	3 963	2 910	1 993	972	117	483	23 218
1997	108	5 703	6 994	4 482	3 527	2 505	1 275	145	440	25 179
1999	1 470	39 337	38 409	27 055	25 766	15 885	6 001	690	0	154 613
2000	222	10 134	14 172	10 522	9 260	7 006	3 358	330	0	55 004
2001	0	11 651	16 229	11 499	9 788	7 743	4 025	451	32	61 418
2003		12 830	17 845	13 607	12 468	10 955	6 216	628	65	74 614
2004	925	30 899	39 045	32 050	34 798	27 666	12 960	1 601		179 944

Příloha 5: Rozdělení poutníků podle povolání

rok	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1999	2002	2004	2005	2006
Ženy v domácnosti	165	197	4 489	301	428	508	603	9 527	2 016	9 763	2 989	2 776
Vedoucí	291	382	221	54	93	107	130	904	577	1 521	1 080	1 029
Úředníci	671	769	8 917	1 245	1 528	1 674	2 061	20 097	7 510	29 300	16 552	16 351
Studenti	2 939	3 999	47 745	6 558	7 586	8 997	8 974	58 854	18 530	45 132	18 827	20 866
Veřejní úředníci	283	613	4 821	739	1 045	1 005	1 100	9 255	3 253	10 048	5 029	4 642
Na volné noze	802	1 335	9 672	1 540	1 932	2 313	3 075	16 435	8 738	22 660	11 153	13 266
Dělníci	288	247	6 532	1 073	1 210	1 145	1 142	10 013	4 029	12 019	4 798	5 178
Učitelé	712	802	5 314	1 386	1 675	2 128	2 291	9 197	5 981	11 805	7 886	8 285
Jeptišky	68	107	493	74	65	104	66	1 255	106	325	79	152
Technici	393	413	5 455	1 415	2 181	2 555	3 017	11 280	8 844	18 481	11 592	12 054
Kněží	89	113	513	167	187	249	213	236	599	1 233	521	732
Oikoten	9	6	0	2	0	3	3	0	5	11		3
Důchodci	193	272	996	498	729	1 023	1 275	5 888	6 421	12 804	10 389	11 888
další	2	0	976	199	270	34	357	1 575	2 343	4 842	3 029	3 155
Bez odpovědi	369	509	3 292	612	892	1 373	872	97			0	0
celkem	7 274	9 764	99 436	15 863	19 821	23 218	25 179	154 613	68 952	179 944	93 924	100 377

Příloha 6: Rozdělení poutníků podle důvodů konání pouti

Motiv	Náboženské	Náb.-kulturní	Kulturní	Oikoten Bel.	Bez odpovědi	Celkem
1989	2 730	414	49	0	75	3 268
1990	2 359	2 086	256	0	217	4 918
1991	3 668	3 214	357	9	26	7 274
1992	5 269	3 943	537	0	15	9 764
1993	53 659	40 155	5 469	0	153	99 436
1994	9 637	5 655	554	0	17	15 863
1995	11 882	7 323	616	0	0	19 821
1996	15 532	6 786	899	1	0	23 218
1997	17 163	7 247	767	0	2	25 179
1998	20 109	8 209	1 808	0	0	30 126
1999	115 016	36 370	3 199	28	0	154 613
2000	36 131	16 479	2 389	0	5	55 004
2001	38 987	17 107	5 324	0	0	61 418
2003	52 145	17 346	5 123	0	0	74 614
2004	134 330	35 528	10 086	0	0	179 944
2005	35 456	49 977	8 491	0	0	93 924
2006	41 793	49 726	8 858	0	0	100 377

Příloha 7: Rozdělení poutníků podle dopravy do Santiaga de Compostela

Rok	Pěšky	Na kole	Koňmo	další	bez odpovědi	Celkem
1989	4 145	829	22	328	436	5 760
1990	3 034	1 263	10	0	611	4 918
1.991	4 222	2 443	30		579	7 274
1992	6 036	3 332	32	0	364	9 764
1993	61 470	33 933	326	0	3 707	99 436
1994	10 393	5 416	33	0	21	15 863
1995	13 044	6 692	50	0	35	19 821
1996	16 393	6 766	56	0	3	23 218
1997	17 934	7 125	72	47	1	25 179
1998	21 930	7 737	141	318	0	30 126
1999	128 019	24 041	1 416	1 128	9	154 613
2000	43 678	11 136	172	12	6	55 004
2001	49 569	11 641	204	4		61 418
2002	55 991	12 777	182	2	0	68 952
2003	60 721	13 624	266	3		74 614
2004	156 952	21 260	1 672	60	0	179 944
2005	76 674	16 985	242	23		93 924
2006	81 783	18 289	294	11		100 377

Příloha 8: Rozdělení poutníků podle měsíců odchodu

Měsíc	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	2000	2001	2003	2004	2005	2006
Leden	0	8	5	15	272	33	56	39	38	49	197	146	131	696	269	314
Únor	20	40	36	11	718	15	60	100	49	103	204	123	176	1 404	558	351
Březen	122	13	50	138	1 024	166	164	351	520	132	307	453	690	3 105	3 128	1 093
Duben	34	80	50	303	8 038	469	711	623	680	1 077	2 538	2 590	4 013	15 556	3 307	7 438
Květen	216	272	286	382	6 079	518	860	1 047	1 408	1 750	3 184	3 966	6 351	16 862	9 310	9 992
Červen	195	323	376	625	5 899	971	1 410	1 800	2 297	2 803	5 715	6 802	8 817	19 298	12 620	12 946
Červenec	1 905	1 811	2 681	3 196	28 000	5 378	6 307	7 492	7 931	8 554	13 355	15 198	16 353	31 896	18 807	18 560
Srpen	2 802	1 711	2 516	3 450	27 500	5 283	6 752	7 762	7 897	9 800	17 660	19 836	21 795	45 605	24 820	25 968
Září	307	405	867	1 172	13 216	2 053	2 085	2 686	2 858	3 472	7 438	7 671	10 031	22 753	12 168	13 451
Říjen	135	209	340	387	5 699	722	1 133	1 099	1 217	1 735	3 250	3 419	4 871	14 556	6 873	7 661
Listopad	15	34	38	57	1 226	165	192	166	205	521	688	865	928	4 410	1 396	1 755
Prosinec	9	12	29	28	1 765	96	91	53	79	130	468	349	458	3 803	668	848
Celkem	5 760	4 918	7 274	9 764	99 436	15 869	19 821	23 218	25 179	30 126	55 004	61 418	74 614	179 944	93 924	100 377